

การดำรงชีพของครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางภายใต้ระบบ การผลิตยางพาราและสัตว์เศรษฐกิจใน 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้

บัญชา สมบูรณ์สุข¹
ปวีริชญา พิทยาภินันท์²

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษากระบวนการผลิตยางพาราและสัตว์เศรษฐกิจ รวมถึงการดำรงชีพของครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางใน 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ ได้แก่ จังหวัดยะลา นราธิวาส และปัตตานี กลุ่มตัวอย่าง คือ เกษตรกรชาวสวนยางที่มีระบบการผลิตยางพาราและสัตว์เศรษฐกิจจำนวน 57 ราย การวิเคราะห์ข้อมูลใช้สถิติเชิงพรรณนา และการวิเคราะห์เนื้อหาที่ปรากฏ ผลการวิจัยพบว่า วัตถุประสงค์หลักของระบบการผลิต คือ เพื่อเป็นอาชีพหลักของครัวเรือน สัตว์เศรษฐกิจที่สำคัญ ได้แก่ โค ไก่ แพะ แนวโน้มการเปลี่ยนแปลงทางทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยเฉพาะอย่างยิ่งความเสื่อมโทรมของดิน ส่งผลมากที่สุดต่อการดำรงชีพของครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยาง ครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางมีทุนในการดำรงชีพโดยภาพรวมระดับน้อย ครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางมากกว่าครึ่งได้รับความช่วยเหลือจากหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้อง กลยุทธ์ในการดำรงชีพที่สำคัญของครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยาง คือ การปรับเปลี่ยนรูปแบบการบริโภคอาหาร ครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางมีผลลัพธ์ในการดำรงชีพโดยภาพรวมระดับน้อย

คำสำคัญ: การดำรงชีพ ครัวเรือนเกษตรกร ยางพารา ระบบการผลิต 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้

---

¹ ศาสตราจารย์ คณะทรัพยากรธรรมชาติ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์
<Email: buncha.s@psu.ac.th>

² อาจารย์ คณะเทคโนโลยีและการพัฒนาชุมชน มหาวิทยาลัยทักษิณ
<Email: p_paratsanant@yahoo.co.th>

Para-rubber Farmer's Household Livelihoods under Para-rubber and Economic Animal Production System in Three Southern Border Provinces

Buncha Somboonsuke³

Purawich Phitthayaphinant⁴

ABSTRACT

This research aimed to study a para-rubber and economic animal production system, and livelihoods of para-rubber farmer households in three southern border provinces, i.e., Yala, Narathiwat, and Pattani provinces. The samples were 57 para-rubber farmers having the para-rubber and economic animal production system. Descriptive statistics and manifest content analysis were employed to analyze the data. The findings revealed the main objective of the production system was to be as the main occupation of the households. The important economic animals were cattle, chicken, and goat. The trend most affecting the para-rubber farmers' household livelihoods was the change in natural resources and environment, especially soil degradation. Their household livelihood assets were overall at a low level. More than half of the para-rubber farmer households gained supports from the related government agencies. The key livelihood strategy of the para-rubber farmer households was modification of food consumption

---

³ Professor at the Faculty of Natural Resources, Prince of Songkla University. <Email: buncha.s@psu.ac.th>

⁴ Lecturer at the Faculty of Technology and Community Development, Thaksin University. <Email: p_paratsanant@yahoo.co.th>

patterns. The para-rubber farmers' household livelihood outcomes were overall at a low level.

Keywords: Livelihood, Farmer Household, Para-rubber, Production System, Three Southern Border Provinces

บทนำ

ยางพาราเป็นพืชเศรษฐกิจหลักใน 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ ประกอบด้วย จังหวัดยะลา นราธิวาส และปัตตานี โดยในปี พ.ศ. 2561 จังหวัดดังกล่าวมีพื้นที่ ปลูกยางพารา 1.24, 1.00 และ 0.37 ล้านไร่ ซึ่งเป็นพื้นที่เปิดกรีดยางพารา 1.10, 0.85 และ 0.34 ล้านไร่ และมีผลผลิตยางพารา 2.73, 2.09 และ 0.88 แสนตัน ตามลำดับ (Office of Agricultural Economics, 2020, p. 93) นอกจากนี้ในปีเดียวกันจังหวัดยะลา นราธิวาส และปัตตานีมีผลิตภัณฑ์จังหวัดในภาคการเกษตร ร้อยละ 31.17, 31.02 และ 24.80 ตามลำดับ (National Accounts Office, 2020) ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงความสำคัญของภาคการเกษตรต่อเศรษฐกิจใน 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้

ในปี พ.ศ. 2561 จังหวัดนราธิวาสมีผลิตภัณฑ์จังหวัดต่อคนต่ำที่สุดในภาคใต้ 62,066 บาท เพิ่มขึ้นจากปีก่อน 5,133 บาท หรือเพิ่มขึ้นร้อยละ 9.02 และในช่วง 5 ปี (พ.ศ. 2556–2560) มีอัตราการเจริญเติบโตลดลงร้อยละ 0.41 ส่วนจังหวัดปัตตานีและ ยะลามีผลิตภัณฑ์จังหวัดต่อคนต่ำเป็นอันดับที่ 3 และ 4 ของภาคใต้ 75,697 และ 91,815 บาท เพิ่มขึ้นจากปีก่อน 3,466 และ 37 บาท หรือเพิ่มขึ้นร้อยละ 4.80 และ 0.04 โดยในช่วง 5 ปีมีอัตราการเจริญเติบโตลดลงร้อยละ 1.52 และ 0.69 ตามลำดับ ขณะที่ภาคใต้มีผลิตภัณฑ์ภาคต่อคน 147,115 บาท (National Accounts Office, 2020) นอกจากนี้ในปีเดียวกันจังหวัดปัตตานีมีสัดส่วนคนจนมากที่สุดในภาคใต้ ร้อยละ 39.27 เพิ่มขึ้นจากปีก่อนร้อยละ 5.07 หรือเพิ่มขึ้นร้อยละ 14.82 และในช่วง 5 ปี มีอัตราการเจริญเติบโตลดลงร้อยละ 2.04 ส่วนจังหวัดนราธิวาสมีสัดส่วนคนจน มากเป็นอันดับที่ 2 ของภาคใต้ ร้อยละ 30.10 ลดลงจากปีก่อนร้อยละ 4.07 หรือลดลง ร้อยละ 11.91 และในช่วง 5 ปีมีอัตราการเจริญเติบโตเพิ่มขึ้นร้อยละ 13.48 สำหรับ จังหวัดยะลามีสัดส่วนคนจนมากเป็นอันดับที่ 4 ของภาคใต้ ร้อยละ 23.28 เพิ่มขึ้น จากปีก่อนร้อยละ 10.17 หรือเพิ่มขึ้นร้อยละ 77.57 และในช่วง 5 ปีมีอัตราการเจริญ เติบโตลดลงร้อยละ 6.70 ขณะที่ภาคใต้และทั่วประเทศมีสัดส่วนคนจนร้อยละ 14.26 และ 9.85 ตามลำดับ (National Statistical Office, 2020a) ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงแนวโน้ม ความไม่มั่นคงทางเศรษฐกิจของประชากรและปัญหาความยากจนใน 3 จังหวัด ชายแดนภาคใต้

Data and Social Indicator Development Office (2019, p. 6) ได้รายงานดัชนี ความสำเร็จของมนุษย์ (Human Achievement Index หรือ HAI) ในระดับจังหวัด ซึ่งครอบคลุม 8 ด้าน ได้แก่ ด้านสุขภาพ ด้านการศึกษา ด้านชีวิตการทำงาน ด้านรายได้ ด้านที่อยู่อาศัยและสภาพแวดล้อม ด้านชีวิตครอบครัวและชุมชน ด้านการคมนาคม

และการสื่อสาร และด้านการมีส่วนร่วม พบว่า จังหวัดนราธิวาส มีค่าดัชนี 0.4921 ซึ่งต่ำที่สุดในประเทศ (อันดับที่ 77 ของประเทศ) ส่วนจังหวัดปัตตานี มีค่าดัชนี 0.4988 ซึ่งต่ำในอันดับรองลงมา (อันดับที่ 76 ของประเทศ) ขณะที่จังหวัดยะลา มีค่าดัชนี 0.5622 (อันดับที่ 69 ของประเทศ) ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความล้าหลังในการพัฒนาคน โดยเฉพาะด้านการศึกษา ด้านชีวิตการงาน และด้านรายได้

ผลการสำรวจเบื้องต้น (preliminary survey) จากการสัมภาษณ์เกษตรกรชาวสวนยางใน 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ ซึ่งประกอบอาชีพการทำสวนยางพารามานานกว่า 20 ปี สรุปได้ว่า เกษตรกรชาวสวนยางส่วนใหญ่ในพื้นที่เป็นเกษตรกรรายย่อยที่มีสวนยางพาราขนาดเล็ก ซึ่งเผชิญกับปัญหาความไม่สงบในพื้นที่ที่ยืดเยื้อมานานกว่าทศวรรษ โดยตั้งแต่เดือนมกราคม พ.ศ. 2547 ถึง เดือนสิงหาคม พ.ศ. 2563 มีการก่อความไม่สงบจำนวน 20,692 เหตุการณ์ เช่น การวางระเบิด การวางเพลิง การยิงโดยอาวุธปืน การก่อวินในรูปแบบต่าง ๆ ซึ่งมีผู้เสียชีวิตและผู้ที่ได้รับบาดเจ็บจำนวน 7,162 และ 13,348 คน ตามลำดับ (Deep South Watch Database, 2020) ปัญหาดังกล่าวส่งผลทำให้เกษตรกรชาวสวนยางไม่สามารถดำเนินชีวิตประจำวันและปฏิบัติงานในกิจกรรมการผลิตยางพาราได้ตามปกติ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการกรีดยางพารา นอกจากนี้เกษตรกรชาวสวนยางต้องเผชิญกับปัญหาราคายางพาราตกต่ำอย่างต่อเนื่อง จากที่ขายได้ในราคาสูงกว่า 100 บาทต่อกิโลกรัม เมื่อประมาณ 10 ปีที่แล้ว เหลือไม่ถึง 50 บาทต่อกิโลกรัม ซึ่งต่ำกว่าต้นทุนการผลิตยางพาราเฉลี่ยของเกษตรกรชาวสวนยางทั้งประเทศที่ Intraskul et al. (2018, p. 818) ได้รายงานไว้ คือ 59.33 บาทต่อกิโลกรัม อีกทั้งงานวิจัยเรื่องนี้ยังได้รายงานถึงปัญหาที่สำคัญในการขายผลผลิตยางพาราของเกษตรกรชาวสวนยาง ได้แก่ การขาดแคลนแรงงานที่มีฝีมือ การได้รับข้อมูลข่าวสารด้านการตลาดน้อย ผลผลิตที่นำมาขายมีคุณภาพต่ำ แหล่งรับซื้ออยู่ห่างไกลจากสวนยางพารา ค่าใช้จ่ายในการขายผลผลิตสูง กลุ่มเกษตรกรไม่เข้มแข็ง ผู้รับซื้อ/แหล่งรับซื้อที่มีจำนวนน้อย (Intraskul et al., 2018, p. 826)

จากปัญหาที่กล่าวมาข้างต้น ทำให้เกษตรกรชาวสวนยางใน 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ต้องปรับตัวและมีกลยุทธ์ในการดำรงชีพที่เหมาะสมภายใต้เงื่อนไขและข้อจำกัดที่เผชิญอยู่ เพื่อความอยู่รอดในสถานการณ์ปัจจุบัน นอกจากนี้จากการทบทวนงานวิจัยที่เกี่ยวข้องพบว่า งานวิจัยในอดีตส่วนใหญ่เน้นศึกษาเฉพาะทุนในการดำรงชีพ ซึ่งเป็นองค์ประกอบหนึ่งของแนวคิดด้วยวิธีการดำรงชีพอย่างยั่งยืนของ Department for International Development (DFID) (1999, pp. 13–36) เนื่องจากมีความยากที่จะวัดข้อมูลหรือตัวชี้วัดต่าง ๆ ในแต่ละองค์ประกอบของแนวคิดดังกล่าวให้อยู่ในเชิงปริมาณ จึงเป็นที่มาของ

งานวิจัยนี้ ซึ่งทำการศึกษาการดำรงชีพอันเป็นองค์ประกอบที่สำคัญของวิถีชีวิตประชากรในชุมชนชนบท (Masae, 2015, p. 89) และการยกระดับความอยู่ดีมีสุขของประชากรเหล่านั้น (Promphakping, 2012 as cited in Masae, 2015, p. 91) โดยประชากรในที่นี้หมายถึงเกษตรกรชาวสวนยางใน 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ งานวิจัยนี้ได้ทำการศึกษาองค์ประกอบของการดำรงชีพทั้ง 5 ประการ ซึ่งได้กล่าวไว้ในหัวข้อเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และเลือกศึกษาเฉพาะครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางที่มีระบบการผลิตยางพาราและสัตว์เศรษฐกิจ ซึ่งเป็นระบบการผลิตที่พบได้ใน 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ (Jun-iad et al., 2014, p. 149) โดยกำหนดคำถามการวิจัยว่า ครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางใน 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้มีระบบการผลิตยางพาราและสัตว์เศรษฐกิจ รวมถึงการดำรงชีพเป็นอย่างไร

วัตถุประสงค์

วัตถุประสงค์ของการวิจัยมี 2 ประการ คือ 1) เพื่อวิเคราะห์ระบบการผลิตยางพาราและสัตว์เศรษฐกิจของครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยาง และ 2) เพื่อศึกษาการดำรงชีพของครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางใน 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

งานวิจัยนี้จะเป็นประโยชน์ต่อผู้กำหนดนโยบายของหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้องในพื้นที่ เช่น การยางแห่งประเทศไทย (กยท.) สำนักงานเกษตรทั้งระดับจังหวัดและอำเภอ องค์การปกครองส่วนท้องถิ่น สำหรับนำไปใช้ประกอบการวางแผนหรือกำหนดนโยบายพัฒนาการผลิตยางพาราและสัตว์เศรษฐกิจ และ/หรือยกระดับความอยู่ดีมีสุขของเกษตรกรชาวสวนยางในพื้นที่วิจัยและพื้นที่อื่นที่มีบริบท/สภาพแวดล้อมใกล้เคียงกันหรือคล้ายคลึงกัน ตลอดจนหน่วยงานอื่น ๆ ซึ่งปฏิบัติงานร่วมกับหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้องดังกล่าว สามารถนำไปประยุกต์ในการปฏิบัติงานกับเกษตรกรชาวสวนยางตามบริบทที่เหมาะสม ซึ่งสอดคล้องกับการพัฒนาคุณภาพชีวิตของเกษตรกรให้มีความมั่นคงตามพันธกิจในแผนพัฒนาการเกษตรช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 12 (พ.ศ. 2560–2564) (Ministry of Agriculture and Cooperatives, 2016, p. 39) และยุทธศาสตร์การพัฒนাজังหวัดชายแดนภาคใต้ พ.ศ. 2563–2565 (5th Coordination Operation Center, 2020, p. 21) ตลอดจนการสร้างความสามารถในการแข่งขันให้แก่เกษตรกรชาวสวนยางภายใต้กรอบประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน นอกจากนี้ยังส่งเสริมการเกษตร นักวิจัย และผู้ที่สนใจสามารถ

นำไปเป็นแนวทางในการทำวิจัย และ/หรือใช้ต่อยอดงานวิจัยได้

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1. แนวคิดว่าด้วยการดำรงชีพอย่างยั่งยืน

การดำรงชีพอย่างยั่งยืนมีความเกี่ยวข้องกับความความสามารถในการจัดการทรัพยากรสินหรือทุนที่บุคคล/ครัวเรือนครอบครองหรือเข้าถึง เพื่อลดความเปราะบางที่ประสบ และยกระดับมาตรฐานการดำเนินชีวิตของตนได้อย่างต่อเนื่องในระยะยาวภายใต้บริบทของแต่ละพื้นที่ (Masae, 2015, p. 89) อาจกล่าวได้ว่า การดำรงชีพอย่างยั่งยืนเป็นการแสดงศักยภาพในการรับมือกับผลกระทบที่เกิดขึ้น หรือความสามารถในการดำรงชีวิตและปรับปรุงคุณภาพชีวิต โดยไม่สร้างความเดือดร้อนให้แก่ผู้อื่นทั้งในปัจจุบันและอนาคต ซึ่งความยั่งยืนของการดำรงชีพจะพิจารณาจากความยืดหยุ่นต่อผลกระทบ การไม่ขึ้นกับการสนับสนุนจากภายนอก การรักษาผลิตภาพของทรัพยากรไว้ได้ยาวนาน ตลอดจนการไม่ทำลายวิถีการดำรงชีวิตของผู้อื่น หรือสามารถประนีประนอมกันได้ (Junkaew, 2010, p. 10)

แนวคิดว่าด้วยการดำรงชีพอย่างยั่งยืนจะเน้นทำความเข้าใจในหลายมิติของความยากจนและความเปราะบาง โดยมุ่งศึกษาปัจจัยที่สร้างความเปราะบาง และลดทอนความอยู่รอดของบุคคล/ครัวเรือน ตลอดจนเงื่อนไขที่เกี่ยวข้องและการปรับตัวเพื่อนำไปสู่สภาพที่ดีกว่า (Ratanon & Masae, 2015, p. 161) การวิจัยครั้งนี้ได้ประยุกต์แนวคิดว่าด้วยการดำรงชีพอย่างยั่งยืนของ DFID (1999, pp. 13–36) เป็นกรอบในการวิเคราะห์การดำรงชีพของครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยาง เนื่องจากแนวคิดดังกล่าวสามารถอธิบายองค์ประกอบและบริบทที่เกี่ยวข้องกับการดำรงชีพของครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางได้อย่างครอบคลุมและชัดเจน ตลอดจนได้รับการยอมรับและนำมาใช้ในงานวิจัยเกี่ยวกับการดำรงชีพทั้งในประเทศและต่างประเทศมากขึ้นเรื่อย ๆ ซึ่งมีองค์ประกอบ 5 ประการ ดังนี้

1. บริบทความเปราะบาง (vulnerability context) เป็นสภาพแวดล้อมภายนอกหรือภาวะที่เกิดขึ้นและเป็นปัญหาหรือข้อจำกัดในระบบการผลิตยางพารา ซึ่งส่งผลกระทบโดยตรงในเชิงลบต่อการดำรงชีพของครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยาง และทำให้รูปแบบการดำรงชีพของครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม อันได้แก่ 1.1) ภาวะที่ส่งผลกระทบในทันทีและอย่างรุนแรง (shocks) เช่น ภัยธรรมชาติ การไม่มีเงินสำหรับใช้จ่าย ความขัดแย้งในสังคม ปัญหาสุขภาพ 1.2) แนวโน้ม (trends) หรือการเคลื่อนไหวในระยะยาวของปัจจัยต่าง ๆ ที่ส่งผลกระทบต่อ การดำรงชีพของครัวเรือน

เกษตรกรชาวสวนยาง เช่น จำนวนประชากร การเปลี่ยนแปลงทางทรัพยากร เศรษฐกิจ รัฐบาล นโยบาย และเทคโนโลยี และ 1.3) การเปลี่ยนแปลงตามฤดูกาล (seasonality) เช่น ราคาผลผลิต ปริมาณผลผลิต การจ้างงาน

2. ทุนในการดำรงชีพ (livelihood assets) เป็นทุนที่ครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยาง นำมาใช้ในการดำรงชีพ ซึ่งมีผลต่อการเลือกกลยุทธ์ในการดำรงชีพ และมีความสัมพันธ์ทางบวกกับผลลัพธ์ในการดำรงชีพของครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยาง จำแนกเป็น 5 ประเภท ได้แก่ 2.1) ทุนมนุษย์ (human capital) หมายถึง ทักษะ ความรู้ ความสามารถ ด้านแรงงาน และสุขภาพ 2.2) ทุนสังคม (social capital) หมายถึง กลุ่ม เครือข่าย การเป็นสมาชิกกลุ่ม ความสัมพันธ์ 2.3) ทุนการเงิน (financial capital) หมายถึง เงินตราที่สามารถนำมาใช้ประโยชน์ได้ 2.4) ทุนกายภาพ (physical capital) หมายถึง โครงสร้างพื้นฐานที่จำเป็นต่อการดำรงชีพ เช่น การคมนาคมขนส่ง ที่อยู่อาศัย สิ่งอำนวยความสะดวก วัสดุอุปกรณ์ที่ใช้ในกิจกรรมการผลิต และ 2.5) ทุนธรรมชาติ (natural capital) หมายถึง ดิน น้ำ อากาศ ป่าไม้ ความหลากหลายทางชีวภาพ

3. การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างและกระบวนการ (transforming structures and processes) เป็นองค์ประกอบที่เกี่ยวข้องกับหน่วยงานต่าง ๆ ทั้งภาครัฐและภาคเอกชน รวมถึงประชาสังคม นโยบาย กฎหมาย สถาบัน และวัฒนธรรม

4. กลยุทธ์ในการดำรงชีพ (livelihood strategies) เป็นทางเลือกที่ครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางใช้เพื่อรับมือกับสถานการณ์ที่เกิดขึ้น ซึ่งมีความหลากหลายตามลักษณะพื้นที่ ภูมิภาค ที่ดินที่ถือครอง และช่วงเวลา รวมทั้งมีความเป็นพลวัต

5. ผลลัพธ์ในการดำรงชีพ (livelihood outcomes) เป็นผลที่ได้รับจากการดำเนินกลยุทธ์ในการดำรงชีพ

2. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

จากการทบทวนงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการดำรงชีพของเกษตรกรและครัวเรือนเกษตรกร พบว่า งานวิจัยในอดีตทำการศึกษาเฉพาะบางพื้นที่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือและภาคใต้ ดังนั้นการวิจัยนี้จึงเป็นการต่อยอดการศึกษา เพื่อเติมเต็มช่องว่างความรู้และพัฒนางานองค์ความรู้เกี่ยวกับการดำรงชีพของเกษตรกรและครัวเรือนเกษตรกร งานวิจัยในอดีตที่ประยุกต์กรอบการดำรงชีพอย่างยั่งยืนของ DFID เช่น Junkaew (2010) ได้เปรียบเทียบการดำรงชีพระหว่างครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางที่ผลิตยางแผ่นดิบและครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางที่ผลิตน้ำยางสดในตำบลนาหมอบุญ อำเภอจุฬารัตน์ จังหวัดนครศรีธรรมราช พบว่า ครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางที่ผลิตยางแผ่นดิบในพื้นที่วิจัยประสบปัญหาการขาดแคลนน้ำสะอาดในการผลิต และขั้นตอน

การผลิตมีความยุ่งยาก ขณะที่ครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางที่ผลิตน้ำยางสดในพื้นที่วิจัย ประสบปัญหาเปอร์เซ็นต์น้ำยางสด และการรับรู้ข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับยางพารา ครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางทั้ง 2 กลุ่ม มีทุนการผลิตเหมือนกัน และได้รับการส่งเสริมจากหน่วยงานต่าง ๆ ไม่แตกต่างกัน ทว่าครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยาง 2 กลุ่มนี้มีความแตกต่างกันในเรื่องทุนมนุษย์ ทุนการเงิน กลยุทธ์ในการปรับตัวเกี่ยวกับรูปแบบและวิธีการผลิต นอกจากนี้ยังพบว่า ครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางที่ผลิตยางแผ่นดิบมีรายได้ เงินออม และความสามารถในการชำระหนี้มากกว่าครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางที่ผลิตน้ำยางสด

Jutaviriya and Lapanun (2014) ได้ศึกษาการดำรงชีพของเกษตรกรในอำเภออุบลรัตน์ จังหวัดขอนแก่น พบว่า การปรับเปลี่ยนระบบการผลิตทางการเกษตรที่ใช้ทรัพยากรอย่างเข้มข้นมาสู่การทำเกษตรแบบผสมผสานที่อยู่บนฐานของทุนสังคม และทุนมนุษย์ เป็นกลยุทธ์สำคัญที่ทำให้เกษตรกรในพื้นที่วิจัยสามารถดำรงชีพได้อย่างยั่งยืนภายใต้สภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไป ขณะเดียวกัน Sriboonruang (2014) ได้ศึกษาการดำรงชีพของครัวเรือนเกษตรกรในหมู่บ้านหนองไร่โก่ ตำบล โคกสะอาด อำเภอภูเขียว จังหวัดชัยภูมิ พบว่า การเปลี่ยนแปลงสถานะของอ้อยจากพืชอาหารเป็นพืชพลังงานได้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในความมั่นคงทางอาหารของครัวเรือนเกษตรกรในพื้นที่วิจัย เช่น การลดลงของปริมาณอาหารของครัวเรือนเกษตรกร การเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดินไปสู่การปลูกอ้อยเพื่อส่งโรงงานมากขึ้น ทั้งนี้กลยุทธ์การดำรงชีพของครัวเรือนเกษตรกรจะขึ้นอยู่กับทุนในการดำรงชีพ ลักษณะกายภาพ การใช้ทรัพยากร และข้อจำกัดทางเศรษฐกิจของครัวเรือนเกษตรกร

Mulha et al. (2015) ได้ศึกษาการดำรงชีพของครัวเรือนเกษตรกรในชุมชนบ้านคำไผ่ อำเภอเมือง จังหวัดกาฬสินธุ์ พบว่า ครัวเรือนเกษตรกรในพื้นที่วิจัยมีการปรับตัวภายใต้เงื่อนไขและข้อจำกัดที่เผชิญอยู่ โดยการเพิ่มกิจกรรมการผลิตทางการเกษตร และประกอบอาชีพอื่น เช่น การเลี้ยงสัตว์ การประมง การทอผ้า การทำพรมเช็ดเท้า การรับจ้าง การค้าขาย สำหรับเงื่อนไขที่มีอิทธิพลต่อการดำรงชีพของครัวเรือนเกษตรกร มี 7 ประการ ได้แก่ นโยบายของภาครัฐ กระแสทุนนิยม ฤดูกาล/ภัยธรรมชาติ (น้ำท่วมและฝนแล้ง) โรคภัยไข้เจ็บ การเปลี่ยนแปลง การอพยพ และความผันผวนของราคาผลผลิต สำหรับ Thongpan and Nuengchamnon (2019) ได้ศึกษาการเปลี่ยนแปลงวิถีการดำรงชีพของครัวเรือนเกษตรกรกลุ่มที่ทำนาข้าวเพียงอย่างเดียว กลุ่มที่ทำสวนยางพาราเพียงอย่างเดียว และกลุ่มที่ทำนาข้าวควบคู่กับสวนยางพาราบริเวณริมแม่น้ำโขง จังหวัดบึงกาฬ พบว่าในพื้นที่วิจัยได้เกิดการเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดินจากการปลูกข้าวไปเป็นยางพาราอย่างรวดเร็ว ซึ่งก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทั้งทุนในการดำรงชีพ กิจกรรมในการดำรงชีพ

และความเปราะบางในการดำรงชีพ

Narongchai and Chumnanmak (2019) ได้ศึกษาทุนในการดำรงชีพของครัวเรือนเกษตรกรเขตเมือง อำเภอกะนวน จังหวัดขอนแก่น พบว่า ครัวเรือนเกษตรกรในพื้นที่วิจัยสามารถเข้าถึงทุนธรรมชาติ ทุนกายภาพ และทุนการเงิน และสามารถนำมาใช้ประโยชน์ในการสร้างรายได้ให้แก่ครัวเรือนได้ ขณะที่ครัวเรือนเกษตรกรเข้าถึงทุนมนุษย์และทุนสังคมได้น้อย และกลายเป็นข้อจำกัดต่อการพัฒนาอาชีพ ครัวเรือนเกษตรกรจึงมีการรวมกลุ่ม เพื่อร่วมกันเปลี่ยนแปลงวิถีการผลิตจากการพึ่งพิงพืชระยะยาว (พืชเศรษฐกิจ) เป็นการปลูกพืชแบบผสมผสาน และจัดสรรพื้นที่สำหรับปลูกพืชระยะสั้นร่วมด้วย เพื่อสร้างรายได้เสริม ขณะเดียวกัน Suphajaroenkool et al. (2019) ได้ศึกษายุทธวิธีในการดำรงชีพของเกษตรกรชาวสวนยางพาราในชุมชนบ้านวังพา ตำบลทุ่งตาเสา อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา พบว่า เกษตรกรชาวสวนยางพาราในพื้นที่วิจัยได้ปรับเปลี่ยนการดำรงชีพและสร้างกลยุทธ์ในการดำรงชีพ โดยการเข้าไปเป็นสมาชิกของสหกรณ์กองทุนสวนยางบ้านวังพา จำกัด เพื่อเพิ่มขีดความสามารถทางการแข่งขันภายใต้สถานการณ์ราคายางพาราที่ผันผวน

บทความวิจัยในวารสารระดับนานาชาติที่ประยุกต์กรอบการดำรงชีพอย่างยั่งยืนของ DFID เช่น Muangkaew and Shivakoti (2005) ได้ศึกษาผลของทุนในการดำรงชีพต่อผลิตภาพข้าวในภาคใต้ พบว่า ทุนธรรมชาติ ได้แก่ ศักยภาพด้านการจัดหา น้ำ ความหนาแน่นของการปลูกพืช ทุนสังคม ได้แก่ การรับรู้ข้อมูลข่าวสารทางการเกษตร การมีส่วนร่วมในกลุ่มเกษตรกร ทุนกายภาพ ได้แก่ เครื่องจักร/อุปกรณ์ทางการเกษตร มีผลต่อผลผลิตข้าวในพื้นที่วิจัยอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ สำหรับ Pensuk and Shresthra (2008) ได้ศึกษาผลของการเปลี่ยนพื้นที่นาข้าวไปปลูกยางพาราต่อการดำรงชีพของเกษตรกรในจังหวัดพัทลุง พบว่า ความเพียงพอของน้ำ (ตัวชี้วัดของทุนธรรมชาติ) รายได้จากการเกษตร (ตัวชี้วัดของทุนการเงิน) และการเข้าถึงตลาด (ตัวชี้วัดของทุนกายภาพ) ของเกษตรกรที่เปลี่ยนจากการทำนาข้าวมาเป็นการทำสวนยางพาราและเกษตรกรที่ยังคงทำนาข้าวในพื้นที่วิจัยมีความแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ

นอกจากนี้ Viswanathan (2008) ได้เปรียบเทียบการดำรงชีพของเกษตรกรชาวสวนยางในประเทศอินเดีย (รัฐตรีปุระ อัสสัม และเมฆาลัย) และไทย (จังหวัดสงขลา) พบว่า ระบบการผลิตยางพาราแบบผสมผสาน โดยเฉพาะระบบการผลิตยางพาราร่วมกับการเลี้ยงสัตว์ และระบบการผลิตยางพาราร่วมกับการทำประมงสำหรับรัฐทั้งสามในประเทศอินเดีย ระบบการผลิตยางพาราร่วมกับการปลูกไม้ผลและผักพื้นบ้าน และระบบการผลิต

ยางพาราร่วมกับการเลี้ยงสัตว์สำหรับจังหวัดสงขลา จะช่วยลดความเสี่ยงด้านการตลาดให้แก่เกษตรกรชาวสวนยางรายย่อย เนื่องจากระบบการผลิตดังกล่าวให้รายได้สูง สำหรับ Longpichai, Perret, & Shivakoti (2012) ได้ศึกษาบทบาทของทุนในการดำรงชีพต่อการกำหนดกลยุทธ์การทำฟาร์มและผลลัพธ์ของเกษตรกรชาวสวนยางในภาคใต้ พบว่าการเข้าถึงทุนในการดำรงชีพมีความสัมพันธ์เชิงบวกกับความหลากหลายในระบบการผลิตยางพารา และระบบการผลิตยางพาราแบบผสมผสานจะทำให้ประสิทธิภาพเชิงเทคนิคและเชิงเศรษฐกิจในการผลิตสูงขึ้น โดยผลผลิตและรายได้ของเกษตรกรชาวสวนยางในพื้นที่วิจัยจะเพิ่มขึ้น

วิธีดำเนินการวิจัย

1. พื้นที่วิจัย

การวิจัยนี้ได้ดำเนินการในปี พ.ศ. 2560 พื้นที่วิจัย คือ 1) อำเภอโคกโพธิ์ จังหวัดปัตตานี 2) อำเภอรามัน จังหวัดยะลา และ 3) อำเภอบาเจาะ จังหวัดนราธิวาส เป็นการเลือกแบบเจาะจง เนื่องจากผลการสำรวจเบื้องต้น พบว่า ครัวเรือนเกษตรกรส่วนใหญ่ในพื้นที่เหล่านี้มีการประกอบอาชีพการทำสวนยางพารา โดยโคกโพธิ์และรามันเป็นอำเภอที่มีจำนวนครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางมากที่สุดของจังหวัด คิดเป็นร้อยละ 70.02 และ 18.82 ตามลำดับ ขณะที่อำเภอบาเจาะมีจำนวนครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยาง ร้อยละ 6.24 นอกจากนี้ครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางยังมีประสบการณ์การทำสวนยางพารามากกว่า 10 ปี แสดงว่า เกษตรกรชาวสวนยางเหล่านี้มีสวนยางพาราที่ให้ผลผลิตแล้ว (โดยทั่วไปต้นยางพาราสามารถเปิดกรีดได้เมื่ออายุประมาณ 6-7 ปี) ตลอดจนสามารถสังเกตเห็นการเปลี่ยนแปลงรูปแบบผลผลิตยางพาราของเกษตรกรชาวสวนยางได้อย่างชัดเจน

2. กลุ่มตัวอย่าง

กลุ่มตัวอย่าง คือ เกษตรกรชาวสวนยางที่มีระบบการผลิตยางพาราและสัตว์เศรษฐกิจ จำนวน 57 ราย (1 ครัวเรือนต่อตัวแทนเกษตรกรชาวสวนยาง 1 ราย) ซึ่งใช้การเลือกตัวอย่างแบบเจาะจง โดยกำหนดเกณฑ์ในการเลือกครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยาง คือ 1) มีสวนยางพาราขนาดเล็ก หรือไม่เกิน 50 ไร่ ซึ่งเป็นที่ดินของตนเองและสวนยางพาราที่เปิดกรีดแล้ว และ 2) ใช้แรงงานครัวเรือนเป็นแรงงานหลักในกิจกรรมการผลิตยางพารา

3. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยเพื่อรวบรวมข้อมูลเชิงปริมาณ คือ แบบสัมภาษณ์เชิงโครงสร้างที่สร้างขึ้นจากการศึกษาแนวคิดและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งผ่านการประเมินจากผู้เชี่ยวชาญ จำนวน 3 คน และการทดลองใช้กับเกษตรกรชาวสวนยางที่ไม่ใช่กลุ่มตัวอย่าง จำนวน 30 ราย ซึ่งมีค่าดัชนีความสอดคล้อง (Index of Item-Objective Congruence, IOC) ในแต่ละข้อคำถามมากกว่า 0.60 แสดงว่า มีความเที่ยงตรงเชิงเนื้อหาในระดับดี (Ongiem & Vichitvejpaisal, 2018, p. 39) และมีค่าความเชื่อมั่นแบบความสอดคล้องภายในตามวิธีการของครอนบาค ในระดับที่ยอมรับได้ตั้งแต่ 0.70 ขึ้นไป (Saiyod & Saiyod, 2000 as cited in Saengloetuthai, 2017, p. 6) นอกจากนี้ได้รวบรวมข้อมูลเชิงคุณภาพเพื่อนำมาอธิบายเสริมข้อมูลเชิงปริมาณ ซึ่งมีการตรวจสอบสามเส้าด้านวิธีการรวบรวมข้อมูล โดยใช้วิธีการที่หลากหลาย ได้แก่ การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม การสนทนาตามธรรมชาติ รวมถึงการตรวจสอบสามเส้าด้านผู้วิจัยและด้านข้อมูล (ต่างบุคคล ต่างสถานที่ และต่างเวลา) อีกทั้งยังมีการตรวจสอบกับเพื่อนนักวิจัย เพื่อให้ผลการวิจัยมีความน่าเชื่อถือ

4. การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลใช้สถิติเชิงพรรณนา ได้แก่ ค่าความถี่ ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย ตลอดจนการวิเคราะห์เนื้อหาที่ปรากฏร่วมด้วย และนำเสนอด้วยการพรรณนาข้อคำถามความคิดเห็นของเกษตรกรชาวสวนยางเกี่ยวกับทุนในการดำรงชีพประกอบด้วย 5 ประเด็น ได้แก่ 1) ความเพียงพอ คือ ทุนในการดำรงชีพมีความเพียงพอต่อการดำรงชีพหรือความต้องการใช้ประโยชน์ของครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยาง 2) ความสามารถในการเข้าถึงได้ คือ ครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางสามารถจัดหาหรือเข้าถึงทุนในการดำรงชีพได้ 3) ความสามารถในการทดแทนกันได้ คือ ครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางสามารถใช้ปัจจัยการผลิตหรือสิ่งอื่นทดแทนทุนในการดำรงชีพที่พิจารณาได้ 4) ความสามารถในการใช้ประโยชน์ คือ ครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางสามารถใช้ทุนในการดำรงชีพให้เกิดประโยชน์ในการผลิตทางการเกษตรและการดำรงชีพได้ และ 5) คุณภาพ คือ ทุนในการดำรงชีพมีความพร้อมสำหรับครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางในการนำไปใช้งานหรือใช้ประโยชน์ได้อย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งข้อคำถามมีลักษณะแบบมาตราส่วนประมาณค่า 5 ระดับ โดยกำหนดเกณฑ์การประเมินผลคือ มากที่สุด (4.21–5.00 คะแนน) มาก (3.41–4.20 คะแนน) ปานกลาง (2.61–3.40 คะแนน) น้อย (1.81–2.60 คะแนน) และน้อยที่สุด (1.00–1.80 คะแนน)

ข้อคำถามแนวโน้มที่ส่งผลต่อการดำรงชีพและกลยุทธ์ในการดำรงชีพของครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางเป็นข้อคำถามให้เลือกตอบได้เพียงคำตอบเดียวจาก 2 ตัวเลือก คือ ใช่ และไม่ใช่ สำหรับข้อคำถามความคิดเห็นของเกษตรกรชาวสวนยางเกี่ยวกับผลลัพธ์ในการดำรงชีพมีการกำหนดเกณฑ์การประเมินผล คือ เพียงพอมากที่สุด หรือเพิ่มขึ้นกว่าเดิมมาก หรือดีมาก (4.21–5.00 คะแนน) เพียงพอมาก หรือเพิ่มขึ้นกว่าเดิมเล็กน้อย หรือดี (3.41–4.20 คะแนน) เพียงพอปานกลาง หรือเหมือนเดิม หรือปานกลาง (2.61–3.40 คะแนน) เพียงพอน้อย หรือลดลงกว่าเดิมเล็กน้อย หรือแย่ (1.81–2.60 คะแนน) และเพียงพอน้อยที่สุด หรือลดลงกว่าเดิมมาก หรือแย่มาก (1.00–1.80 คะแนน)

ผลการวิจัยและอภิปรายผล

1. ระบบการผลิตยางพาราและสัตว์เศรษฐกิจของครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางในพื้นที่วิจัย

วัตถุประสงค์ของระบบการผลิตยางพาราและสัตว์เศรษฐกิจ คือ เพื่อเป็นอาชีพที่สร้างรายได้หลักให้แก่ครัวเรือน รวมทั้งเพื่อให้มีรายได้เพิ่มขึ้น และเพื่อบริโภคในครัวเรือน ตลอดจนเพื่อความอยู่ดีที่ขึ้นของครัวเรือน เห็นได้ว่า ครัวเรือนเป็นทั้งหน่วยการผลิตและหน่วยการบริโภค กล่าวคือ ในระบบการผลิตดังกล่าว ครัวเรือนอยู่ในฐานะเจ้าของที่ดิน และมีหน้าที่จัดสรรแรงงานครัวเรือนสำหรับดำเนินการผลิตในที่ดินซึ่งตนเองเป็นเจ้าของ ขณะเดียวกันครัวเรือนยังเป็นเจ้าของผลผลิตที่ผลิตได้ และมีหน้าที่จัดสรรผลผลิตนั้นให้แก่สมาชิกในครัวเรือนทุกคน เกษตรกรชาวสวนยาง ร้อยละ 75.44 เป็นเพศชาย และมีอายุเฉลี่ย 57.94 ปี ซึ่งกำลังเข้าสู่วัยสูงอายุ สอดคล้องกับ Chantararat, Attavanich, & Sa-ngimnet (2018, pp. 2–3) ที่รายงานไว้ว่า ภาคการเกษตรไทยกำลังเผชิญกับปัญหาแรงงานสูงอายุ โดยสัดส่วนของแรงงานสูงอายุได้เพิ่มขึ้นในทุกพื้นที่และทุกกิจกรรมการผลิต นอกจากนี้เกษตรกรชาวสวนยางมีจำนวนเฉลี่ยสมาชิกในครัวเรือนประมาณ 4 คน ประกอบด้วย พ่อ แม่ บุตร และบางครัวเรือนมีผู้สูงอายุที่มีภาวะพึ่งพิง

ในส่วนการจัดการการผลิตยางพาราพบว่า เกษตรกรชาวสวนยางส่วนใหญ่ (ร้อยละ 87.72) ปลูกยางพาราพันธุ์ RRIM 600 เพราะเห็นว่า พันธุ์ดังกล่าวให้ปริมาณน้ำยางสูงเกือบทุกพื้นที่ มีความทนทานต่อการกรีดดี และมีอาการเปลือกแห้งน้อยกว่าพันธุ์อื่น ขณะที่ร้อยละ 10.53 และ 1.75 ปลูกยางพาราพันธุ์ RRIT 251 และ RRIT 250 ตามลำดับ ซึ่งยางพาราพันธุ์ RRIM 600 ให้ผลผลิตเฉลี่ย (235.10 กิโลกรัมต่อไร่)

ต่ำกว่ายางพาราพันธุ์ RRIT 251 (มากกว่า 300 กิโลกรัมต่อไร่ แปลงทดลองให้ผลเฉลี่ย 457.00 กิโลกรัมต่อไร่) (Longpichai & Kongmanee, 2019, p. 140) ต้นยางพารา มีอายุมาก เฉลี่ย 22.51 ปี เกษตรกรชาวสวนยางทุกรายมีระยะปลูก 3×7 เมตร มีปริมาณการใส่ปุ๋ยเคมีเฉลี่ย 269.23 กิโลกรัมต่อไร่ และมีความถี่ในการใส่ปุ๋ยเคมี เฉลี่ย 1.25 ครั้งต่อปี ทั้งนี้ปริมาณและความถี่ในการใส่ปุ๋ยขึ้นอยู่กับราคายางพารา เป็นหลัก หากราคายางพาราสูง ปริมาณและความถี่ในการใส่ปุ๋ยจะเพิ่มขึ้นเป็น 2 ครั้ง ต่อปี หรือมากกว่านั้น สำหรับการกำจัดวัชพืชมีความถี่เฉลี่ย 2.00 ครั้งต่อปี โดยเกษตรกรชาวสวนยาง ร้อยละ 73.68 ใช้เครื่องตัดหญ้า ขณะที่ร้อยละ 22.81 และ 3.51 ใช้สารเคมี และรถไถ ตามลำดับ

เกษตรกรชาวสวนยาง ร้อยละ 94.74 ใช้ระบบกรีดยางหนึ่งในสามของลำต้น สามวันเว้นวัน (1/3S 3d/4) ส่วนที่เหลือใช้ระบบกรีดยางหนึ่งในสามของลำต้น วันเว้นวัน (1/3S d/2) ทั้งนี้ด้วยเหตุผลด้านความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน ทำให้แรงงาน ต้องกรีดยางพาราในช่วงเช้าหรือสาย ส่งผลให้ระยะเวลาในการกรีดยางพาราแต่ละครั้ง ของแรงงานลดลง และผลผลิตน้ำยางสดที่ได้มีปริมาณน้อยกว่าที่ควรจะเป็น เกษตรกรชาวสวนยางส่วนใหญ่ (ร้อยละ 85.96) แบ่งผลประโยชน์ระหว่างเจ้าของ สวนยางพาราและแรงงานจ้างในสัดส่วน 50:50 ขณะที่ร้อยละ 8.78 และ 5.26 แบ่งผลประโยชน์ในสัดส่วน 55:45 และ 60:40 ตามลำดับ ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงการ แบ่งผลประโยชน์ที่มีความยืดหยุ่น กล่าวคือ หากผลผลิตยางพาราที่ผลิตได้มีปริมาณน้อย อันเนื่องมาจากสาเหตุต่าง ๆ เช่น สภาพภูมิอากาศไม่เหมาะสม ภัยพิบัติทางธรรมชาติ แรงงานจ้างสามารถแบ่งผลผลิตยางพาราให้แก่เจ้าของสวนยางพาราได้น้อยลง ตามสัดส่วนที่ผลิตได้ ทั้งนี้การแบ่งสัดส่วนผลประโยชน์จะมีความแตกต่างกัน ตามบริบทของเจ้าของสวนยางพารา วัตถุประสงค์ของระบบการผลิต และขนาดพื้นที่ ปลูกยางพารา นอกจากนี้ เกษตรกรชาวสวนยางร้อยละ 94.74 มีรูปแบบผลผลิต ยางพาราเป็นยางก้อนถ้วย ส่วนที่เหลือเป็นน้ำยางสด โดยเกษตรกรชาวสวนยาง เกือบทั้งหมด (ร้อยละ 98.25) นำผลผลิตไปขายให้แก่พ่อค้าท้องถิ่น ส่วนที่เหลือขาย ผลผลิตผ่านกลุ่ม

สำหรับการจัดการการผลิตสัตว์เศรษฐกิจ พบว่า เกษตรกรชาวสวนยาง เลี้ยงโคพันธุ์พื้นเมือง ไก่พันธุ์พื้นเมือง ไก่เบตง และแพะพันธุ์ชาแนล โดยเลี้ยงใน สวนยางพาราและแปลงหญ้า มีค่าอาหารวัว ไก่ และแพะเฉลี่ย 1,200.25, 4,400.50 และ 4,980.80 บาทต่อปี ตามลำดับ เกษตรกรชาวสวนยางขายผลผลิตแบบทั้งตัว โดยไม่ชำแหละ และขายน้ำนมดิบ ซึ่งขายให้แก่พ่อค้าท้องถิ่น และขายในชุมชน ทั้งนี้

งานวิจัยของ Viswanathan (2008, p. 12) ได้รายงานไว้ว่า ระบบการผลิตยางพารา ร่วมกับการเลี้ยงสัตว์ในจังหวัดสงขลาให้รายได้สูงเป็นอันดับที่ 2 รองจากระบบ การผลิตยางพาราร่วมกับการปลูกไม้ผลและผักพื้นบ้าน

เมื่อพิจารณาถึงความเป็นไปได้ที่เกษตรกรชาวสวนยางจะตัดสินใจปรับเปลี่ยน จากระบบการผลิตยางพาราและสัตว์เศรษฐกิจไปเป็นระบบอื่น พบว่า 1) เกษตรกร ชาวสวนยางจะปรับเปลี่ยนไปเป็นระบบการผลิตยางพาราและไม้ผล หากมีพื้นที่ เหมาะสำหรับการปลูกไม้ผล มีแรงงานเพียงพอ และราคาไม้ผลสูง 2) เกษตรกร ชาวสวนยางจะปรับเปลี่ยนไปเป็นระบบการผลิตยางพาราเชิงเดี่ยว หากราคา ยางพาราสูง มีพื้นที่ไม่เหมาะสำหรับการเลี้ยงสัตว์เศรษฐกิจ และมีเงินทุนสำหรับ สร้างสวนยางพาราใหม่ 3) เกษตรกรชาวสวนยางจะปรับเปลี่ยนไปเป็นระบบการผลิต ยางพาราและปาล์มน้ำมัน หากหน่วยงานภาครัฐมีนโยบายส่งเสริมการปลูก ปาล์มน้ำมัน มีประสบการณ์การปลูกปาล์มน้ำมัน ตลอดจนมีพื้นที่เหมาะสมสำหรับ การปลูกปาล์มน้ำมัน และ 4) เกษตรกรชาวสวนยางจะปรับเปลี่ยนไปเป็นระบบการ ผลิตยางพาราและข้าว หากมีแรงงานเพียงพอ มีพื้นที่เหมาะสมสำหรับการปลูกข้าว ตลอดจนมีเงินทุนเพียงพอ และมีตลาดหรือแหล่งรับซื้อผลผลิตข้าวที่แน่นอน

2. การดำรงชีพของครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางในพื้นที่วิจัย

2.1 บริบทความเปราะบาง

ครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางเผชิญกับความเปราะบางเกี่ยวกับภาวะที่ส่งผล กระทบในทันทีและอย่างรุนแรง ได้แก่ ภัยแล้ง พายุและลมแรง การระบาดของโรคพืช และศัตรูพืช และอุทกภัย เฉลี่ย 1.22, 0.84, 0.77 และ 0.38 ครั้งต่อปี ตามลำดับ โดยภัยที่ส่งผลกระทบมากที่สุด คือ อุทกภัย คิดเป็นร้อยละ 24.44 รองลงมาคือ การระบาดของโรคพืชและศัตรูพืช ภัยแล้ง ตลอดจนพายุและลมแรง คิดเป็นร้อยละ 20.07, 12.36 และ 11.12 ตามลำดับ ภัยธรรมชาติเป็นสภาพแวดล้อมภายนอกที่ส่งผล กระทบในเชิงลบดังที่ได้กล่าวไปแล้ว หรือที่เรียกว่า ภัยคุกคาม ซึ่งอยู่นอกเหนือ การบริหารจัดการของครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยาง โดยส่งผลทำให้ครัวเรือน เกษตรกรชาวสวนยางมีการปฏิบัติงานในกิจกรรมการกรีดยางพาราด้วยความลำบาก รวมทั้งใช้ระบบกรีดยางพาราที่ไม่มีรูปแบบชัดเจนและแน่นอน ความเสียหายที่เกิดขึ้น จากภัยธรรมชาติต่อสวนยางพารา เช่น ผลิตภาพยางพาราลดลง ต้นยางพาราชะงัก การเจริญเติบโตและล้มหรือหักโค่น ซึ่งทำให้รายได้ของครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยาง ลดลง

ในส่วนความเปราะบางเกี่ยวกับแนวโน้ม พบว่า แนวโน้มทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม ส่งผลมากที่สุดต่อการดำรงชีพของครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยาง คิดเป็นร้อยละ 63.16 รองลงมาคือ แนวโน้มปัญหาสังคม ตลอดจนแนวโน้มราคาผลผลิตและปัจจัยการผลิต และแนวโน้มแรงงานในสัดส่วนเท่ากัน คิดเป็นร้อยละ 55.70 และ 51.76 ตามลำดับ (ตาราง 1) ครัวเรือนเกษตรกรต้องเผชิญกับปัญหาดินเสื่อมโทรม อันเนื่องมาจากการปลูกยางพาราซ้ำในที่ดินเดิมเป็นเวลานาน โดยไม่มีการบำรุงดินอย่างเหมาะสม รวมทั้งการเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงของสภาพภูมิอากาศ ซึ่งทำให้ฤดูร้อนยาวนานขึ้น และฝนตกไม่แน่นอน ส่งผลให้เกิดการขาดแคลนน้ำสำหรับการเกษตร

ตาราง 1 แนวโน้มที่ส่งผลต่อการดำรงชีพของครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางในพื้นที่วิจัย

แนวโน้ม	จำนวน	ร้อยละ
1. แนวโน้มทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม		63.16
1.1 ดินเสื่อมโทรมมากขึ้น	55	96.49
1.2 ฝนตกไม่แน่นอน	42	73.68
1.3 ความเพียงพอของน้ำในแหล่งน้ำสำหรับการเกษตรลดลง	39	68.42
1.4 พื้นที่ป่าลดลงอย่างต่อเนื่อง	33	57.89
1.5 การชะล้างพังทลายของดินมีความรุนแรงมากขึ้น	11	19.30
2. แนวโน้มปัญหาสังคม		55.70
2.1 ปัญหาสุขภาพจิตมีความรุนแรงมากขึ้น	53	92.98
2.2 ปัญหาความไม่สงบในพื้นที่มีความรุนแรงมากขึ้น	44	77.19
2.3 ความขัดแย้งในกรรมสิทธิ์ที่ดินทำกินมีเพิ่มมากขึ้น	21	36.84
2.4 หน่วยงานภาครัฐมีความโปร่งใสลดลง	9	15.79
3. แนวโน้มราคาผลผลิตและปัจจัยการผลิต		51.76
3.1 ราคายางพาราลดลง	56	98.25
3.2 ราคาเคมีภัณฑ์เพิ่มขึ้น	43	75.44
3.3 ค่าจ้างแรงงานเพิ่มขึ้น	12	21.05
3.4 ราคาผลผลิตทางการเกษตรชนิดอื่นลดลง	7	12.28

ตาราง 1 (ต่อ)

แนวโน้มน	จำนวน	ร้อยละ
4. แนวโน้มแรงงาน		51.76
4.1 แรงงานข้ามชาติเพิ่มขึ้น	46	80.70
4.2 การว่างงานเพิ่มขึ้น	37	64.91
4.3 แรงงานขาดแคลน	22	38.60
4.4 แรงงานมีฝีมือหายากมากขึ้น	13	22.81
5. แนวโน้มการตลาด		43.51
5.1 พ่อค้าคนกลางรับซื้อผลผลิต	47	82.46
5.2 ตลาดต้องการผลผลิตที่มีมูลค่าเพิ่ม	39	68.42
5.3 ช่องทางการขายผลผลิตมีจำกัด	20	35.09
5.4 พ่อค้าเข้ามารับซื้อผลผลิตน้อยลง	15	26.32
5.5 ตลาดต้องการผลผลิตแบบอินทรีย์มากขึ้น	3	5.26
6. แนวโน้มอาชีพ		12.28
6.1 สมาชิกในครัวเรือนไปทำงานรับจ้างในภาคการเกษตรกันมากขึ้น	18	31.58
6.2 สมาชิกในครัวเรือนเปลี่ยนไปทำงานนอกภาคการเกษตรกันมากขึ้น (เน้นที่สมาชิกในครัวเรือน)	6	10.53
6.3 การประกอบอาชีพนอกภาคการเกษตรมากขึ้น (เน้นที่อาชีพนอกภาคการเกษตร)	3	5.26
6.4 สมาชิกในครัวเรือนออกไปทำงานเป็นลูกจ้างชั่วคราวของภาครัฐมากขึ้น	1	1.75
7. แนวโน้มเทคโนโลยี		11.23
7.1 การเปลี่ยนพันธุ์ยางพาราจาก RRIM 600 ไปใช้ RRIT 251 กันมากขึ้น	14	24.56
7.2 การเปลี่ยนไปใช้ระบบกรีดยางพาราที่มีความถี่ต่ำกันมากขึ้น	10	17.54
7.3 การเปลี่ยนไปปลูกปาล์มน้ำมันกันมากขึ้น	4	7.02
7.4 การใช้ปุ๋ยสั่งตัดกันมากขึ้น	3	5.26
7.5 การใช้สารเร่งน้ำยางกันมากขึ้น	1	1.75

ที่มา: ผู้เขียน

ครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางยังต้องเผชิญกับปัญหาขาดแคลนแรงงานและความไม่สงบในพื้นที่ที่ยึดถือ ทำให้ครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางต้องใช้ชีวิตด้วยความระมัดระวังเพื่อความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน รวมทั้งปัญหาราคายางพาราตกต่ำ อันเป็นผลมาจากการเปลี่ยนแปลงของอุปสงค์และอุปทานยางพารา รวมถึงปัจจัยภายนอกที่ครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางไม่สามารถควบคุมและคาดการณ์ได้ ตลอดจนเป็นลักษณะเฉพาะของสินค้าเกษตร ซึ่งถือเป็นปัญหาที่ยากต่อการแก้ไขได้อย่างยั่งยืนภายในระยะเวลาอันสั้น ขณะที่ปัจจัยการผลิต เช่น ปุ๋ยเคมี สารเคมี มีราคาสูง ซึ่งถูกกำหนดโดยเจ้าของปัจจัยการผลิตชนิดนั้น และครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางต้องซื้อจากตลาด เพราะไม่สามารถผลิตเองได้

แม้แรงงานครัวเรือนสามารถทำงานได้ตลอดเวลา ขณะที่แรงงานจ้างทำงานเฉพาะเวลา แต่ด้วยข้อจำกัดของแรงงานครัวเรือนที่มีอายุค่อนข้างมากและมีจำนวนน้อยเฉลี่ยประมาณ 2 คน ทำให้บางครัวเรือนต้องจ้างแรงงานจากภายนอก ทั้งแรงงานเครือญาติและ/หรือแรงงานข้ามชาติ โดยครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางจะมีการจ้างแรงงานจากภายนอกมาทดแทนในส่วนที่เกินความสามารถของแรงงานครัวเรือน จึงกล่าวได้ว่า ขนาดพื้นที่ปลูกยางพาราเป็นปัจจัยสำคัญประการหนึ่งในการตัดสินใจจ้างแรงงาน (Somboonsuke & Kongmanee, 2018, p. 13)

ผลการวิจัยสอดคล้องกับงานวิจัยของ Mulha et al. (2015, pp. 80–81) ที่พบว่า ภัยธรรมชาติ การเปลี่ยนแปลงของราคาผลผลิต เศรษฐกิจแบบทุนนิยม นโยบายของภาครัฐ และการย้ายถิ่นของประชากรในพื้นที่ เป็นเงื่อนไขที่มีอิทธิพลต่อการดำรงชีพของครัวเรือนเกษตรกร รวมทั้งงานวิจัยของ Tanangsnakool and Sutthinarakorn (2016, p. 57) ที่รายงานไว้ว่า เกษตรกรชาวสวนยางในภาคใต้เผชิญกับปัญหาราคายางพาราตกต่ำในระดับมากที่สุด และปัญหาต้นทุนการผลิตยางพาราสูงในระดับมากที่สุด ตลอดจนงานวิจัยของ Kaewtathip (2017, pp. 695–697) ได้รายงานไว้ว่า เกษตรกรชาวสวนยางใน 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ประสบปัญหาราคายางพาราตกต่ำและไม่แน่นอนอยู่ในระดับมากที่สุด ส่วนปัญหาสภาพภูมิอากาศแปรปรวน ทำให้ปริมาณน้ำยางลดลง รายได้จากการทำสวนยางพาราไม่เพียงพอต่อรายจ่าย ปุ๋ยมีราคาแพงขาดแคลนเงินทุนสำหรับซื้อปุ๋ย ความหวาดกลัวระหว่างเดินทางและทำงานในสวนยางพารา และการเปลี่ยนช่วงเวลากรีดยางพาราอยู่ในระดับมาก นอกจากนี้งานวิจัยของ Longpichai and Kongmanee (2019, p. 140) ได้รายงานไว้ว่า ครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางที่มีสวนยางพาราเชิงเดี่ยวขนาดเล็กและเล็กมาก ตลอดจนครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางที่มีสวนยางพาราแบบหลากหลายขนาดเล็ก ให้ความสำคัญ

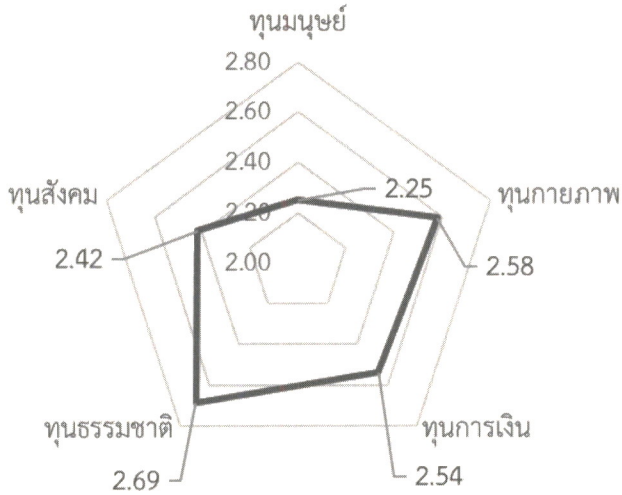
กับความเสี่ยงเกี่ยวกับการลดลงของราคายางพารามากที่สุด เนื่องจากรายได้ส่วนใหญ่ของครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางที่มีลักษณะดังกล่าว มาจากการทำสวนยางพารา อีกทั้ง Charernjiratragul, Romyen, & Satsue (2017, p. 589) ได้กล่าวว่า เกษตรกรชาวสวนยางรายย่อยซึ่งมีสวนยางพาราขนาดเล็ก เป็นกลุ่มที่ได้รับผลกระทบทางเศรษฐกิจและสังคมมากที่สุดจากปัญหาราคายางพาราดตกต่ำ เช่น การขาดสภาพคล่องทางการเงิน การขาดแคลนแรงงานอันเนื่องมาจากการเคลื่อนย้าย/การอพยพแรงงานจากภาคการเกษตรไปสู่ภาคการผลิตอื่น หนี้สินเพิ่มขึ้น รายได้ ความสามารถในการออมและชำระหนี้ ตลอดจนคุณภาพชีวิตลดลง (Satsue & Phitthayaphinant, 2018, pp. 78–79)

2.2 ทุนในการดำรงชีพ

ครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางมีทุนในการดำรงชีพโดยภาพรวมระดับน้อย มีคะแนนเฉลี่ย 2.50 คะแนน เมื่อพิจารณาทุนในการดำรงชีพเป็นรายประเภทพบว่า ทุนธรรมชาติประกอบด้วยที่ดิน แหล่งน้ำ และป่าไม้ ซึ่งเป็นปัจจัยที่มีผลต่อความมั่นคงในการดำรงชีพ (Palee & Anantanathon, 2020, p. 202) มีคะแนนเฉลี่ยสูงที่สุด 2.69 คะแนน (ภาพ 1) แสดงว่า ครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางมีทุนธรรมชาติโดยภาพรวมระดับปานกลาง โดยครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางมีพื้นที่ปลูกยางพาราขนาดเล็กมาก เฉลี่ย 5.01 ไร่ ลักษณะพื้นที่เป็นที่ราบ/ที่ราบลุ่มร้อยละ 77.19 ที่ดอน/ลูกคลื่นลอนลาด ร้อยละ 21.05 และภูเขา ร้อยละ 1.76 ลักษณะดินเป็นดินร่วน ทำให้ครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางมีการใช้ที่ดินอย่างเข้มข้น เพื่อสร้างความหลากหลายของแหล่งรายได้ รวมถึงลดความเสี่ยงด้านการผลิตและการตลาดที่เกิดจากการเปลี่ยนแปลงของสภาพภูมิอากาศซึ่งส่งผลต่อปริมาณผลผลิต การเปลี่ยนแปลงของราคาสินค้าเกษตร ตลอดจนการดำเนินนโยบายของภาครัฐ นอกจากนี้ยังเป็นการใช้ที่ดินให้เกิดประโยชน์เพิ่มขึ้นอีกด้วย อย่างไรก็ตามด้วยที่ดินที่มีจำกัด ทำให้ครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางไม่สามารถเลี้ยงสัตว์ได้เป็นจำนวนมากและเพียงพอต่อความต้องการของตลาด นอกจากนี้ครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางมีการใช้ประโยชน์จากน้ำฝนเพื่อบริโภคในครัวเรือนและทำการเกษตรน้อยมาก เฉลี่ยร้อยละ 15.91 แต่มีการเก็บเกี่ยวผลผลิตหรือใช้ประโยชน์จากจากพื้นที่สาธารณะและป่าไม้ เช่น หาของป่า ล่าสัตว์ เฉลี่ยร้อยละ 77.52 ซึ่งถือว่าอยู่ในระดับมาก

ภาพ 1 ทุนในการดำรงชีพของครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางในพื้นที่วิจัย

ที่มา: ผู้เขียน

ทุนกายภาพ ประกอบด้วย 1) วัสดุอุปกรณ์ที่ใช้ในการผลิต เช่น รถไถเดินตาม เครื่องตัดหญ้า เครื่องพ่นสารเคมี ถังใส่น้ำยาง 2) ยานพาหนะที่ใช้ในการขนส่ง เช่น รถจักรยานยนต์ รถกระบะ รถจักรยาน และ 3) สิ่งอำนวยความสะดวก เช่น โทรศัพท์มือถือ ตู้เย็น หม้อหุงข้าวไฟฟ้า เตาไรต์ไฟฟ้า จานดาวเทียม โทรศัทพ์มือถือ เครื่องเล่นเพลง มีคะแนนเฉลี่ย 2.58 คะแนน แสดงว่า ครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางมีทุนกายภาพ โดยภาพรวมระดับน้อย เนื่องจากการได้มาหรือจัดหาทุนกายภาพ ครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางต้องใช้เงินซื้อ เพราะไม่สามารถผลิตเองได้ แต่ด้วยข้อจำกัดของทุนการเงิน จึงส่งผลให้ครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางมีทุนกายภาพน้อย

ทุนการเงิน ได้แก่ รายได้ เงินออม การเข้าถึงแหล่งเงินทุน ซึ่งเป็นปัจจัยด้านเศรษฐกิจที่มีผลต่อความมั่นคงในการดำรงชีพ (Palee & Anantanathon, 2020, p. 202) เพราะทำให้ครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางมีรายได้เพียงพอต่อค่าใช้จ่ายตามความจำเป็นขั้นพื้นฐาน มีคะแนนเฉลี่ย 2.54 คะแนน แสดงว่า ครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางมีทุนการเงินโดยภาพรวมระดับน้อย โดยครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางมีรายได้จากการทำสวนยาง การเลี้ยงสัตว์เศรษฐกิจ และเงินออมเฉลี่ย 42,500.48, 57,500.20 และ 10,937.50 บาทต่อปี ตามลำดับ ซึ่งถือว่าน้อยมาก เมื่อเทียบกับ

รายได้ของครัวเรือนในภาคใต้ รวมถึงจังหวัดปัตตานี ยะลา และนราธิวาส ซึ่งมีรายได้เฉลี่ย 322,957.08, 233,946.12, 216,218.52 และ 206,155.32 บาทต่อปี ตามลำดับ (National Statistical Office, 2020b) สะท้อนให้เห็นถึงความเหลื่อมล้ำทางรายได้ ทั้งนี้เพราะยางพารามีราคาตกต่ำ เฉลี่ย 34.32 บาทต่อกิโลกรัม ขณะที่ราคาขายวัวประมาณ 15,000 บาทต่อตัว ส่วนราคาขายไก่และแพะ ประมาณ 150 และ 80 บาทต่อกิโลกรัม ตามลำดับ อีกทั้งครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางยังมีหนี้สินเฉลี่ย 75,000.35 บาท สูงกว่าหนี้สินของครัวเรือนในจังหวัดนราธิวาส และยะลา ซึ่งมีหนี้สินเฉลี่ย 60,282.75 และ 28,437.84 บาท ตามลำดับ ขณะที่ครัวเรือนในจังหวัดปัตตานี มีหนี้สินเฉลี่ย 137,591.84 บาท (National Statistical Office, 2020c) จากสถานะทางการเงินที่สะท้อนผ่านหนี้สินดังกล่าว ทำให้ครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางขาดแคลนเงินทุนสำหรับการขยายการผลิตไปสู่ระดับที่ก่อให้เกิดการประหยัดต่อขนาด (economies of scale) จากประสิทธิภาพของการใช้ปัจจัยการผลิตและต้นทุนการผลิตผลิตที่ลดลง ซึ่งจะส่งผลให้ครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางมีโอกาสได้รับรายได้เพิ่มขึ้น

ทุนสังคม ได้แก่ การเป็นสมาชิกกลุ่ม เช่น สหกรณ์การเกษตร สหกรณ์กองทุนสวนยาง กลุ่มออมทรัพย์ มีคะแนนเฉลี่ย 2.42 คะแนน แสดงว่า ครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางมีทุนสังคมโดยภาพรวมระดับน้อย แม้ว่าวัฒนธรรมของสังคมไทยจะมีความเป็นกลุ่มนิยม (Collectivism) ซึ่งสมาชิกในสังคมจะให้ความสำคัญกับการอยู่รวมกัน และพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน (Ongwuttawat, 2019, p. 248) แต่ด้วยปัญหาสังคมในพื้นที่ดังที่ได้กล่าวไปแล้ว ทำให้ความเกี่ยวพันและการปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันมีน้อยลง โดยมีเกษตรกรชาวสวนยางร้อยละ 59.65 ที่เป็นสมาชิกกลุ่มทางการเกษตร ทั้งนี้เกษตรกรชาวสวนยางหรือสมาชิกในครัวเรือนที่ไม่ได้เป็นสมาชิกกลุ่มใด ๆ จะไม่มีหรือมีอำนาจการต่อรองกับพ่อค้าคนกลางน้อย และไม่สามารถรับความช่วยเหลือจากหน่วยงานต่าง ๆ ที่ให้การสนับสนุนผ่านกลุ่มได้ โดยจะได้รับความช่วยเหลือในระดับบุคคลเท่านั้น

สำหรับทุนมนุษย์ ซึ่งหมายรวมทั้งแรงงานครัวเรือนและแรงงานจ้าง มีคะแนนเฉลี่ยต่ำที่สุด 2.25 คะแนน แสดงว่า ครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางมีทุนมนุษย์โดยภาพรวมระดับน้อย ครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางมีการใช้แรงงานอย่างเข้มข้น โดยมีแรงงานคู่สามี-ภรรยา และ/หรือแรงงานผู้สูงอายุเป็นแรงงานหลัก ทำให้มีความยืดหยุ่นในการบริหารจัดการสวนยางพาราและการเลี้ยงสัตว์เศรษฐกิจ อีกทั้งเกษตรกรชาวสวนยางยังมีประสบการณ์การประกอบอาชีพทางการเกษตรค่อนข้างสูง เฉลี่ย 15.44 ปี อย่างไรก็ตาม

ก็ตีคร้วเรือนเกษตรกรชาวสวนยางยังขาดความรู้เชิงวิชาการในการเลี้ยงสัตว์เศรษฐกิจ ทำให้เกิดข้อจำกัดในการพัฒนาอาชีพ นอกจากนี้งานวิจัยของ Kaewtathip (2017, pp. 695–696) ได้รายงานว่ เกษตรกรชาวสวนยางใน 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ประสบปัญหาขาดความรู้และข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับยางพาราในระดับมาก

2.3 การเปลี่ยนโครงสร้างและกระบวนการ

เกษตรกรชาวสวนยางร้อยละ 64.91 เข้าร่วมกิจกรรม/โครงการ หรือได้รับความช่วยเหลือจากหน่วยงาน/องค์กร ได้แก่ กยท. ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร (ธ.ก.ส.) องค์กรบริหารส่วนตำบล (อบต.) สหกรณ์ กลุ่มออมทรัพย์ โดยเกษตรกรชาวสวนยางจะได้รับความรู้ ข้อมูลข่าวสาร บริการ คำแนะนำ และความช่วยเหลือด้านการเงินในการลงทุนทำการเกษตร (Junkaew, 2010, p. 134) นอกจากนี้นโยบายของภาครัฐถือเป็นปัจจัยภายนอกที่มีผลต่อความมั่นคงในการดำรงชีพ (Palee & Anantanthon, 2020, p. 202)

การขอรับความช่วยเหลือจากหน่วยงานต่าง ๆ จะช่วยลดข้อจำกัดด้านทุนในการดำรงชีพของครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางได้ รวมทั้งช่วยเพิ่มทางเลือกกลยุทธ์ในการดำรงชีพให้แก่ครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยาง เช่น การให้เงินช่วยเหลือเกษตรกรชาวสวนยางที่ประสบอุทกภัยของ กยท. ทั้งนี้เกษตรกรชาวสวนยางที่เข้าร่วมกิจกรรม/โครงการ หรือได้รับความช่วยเหลือจากหน่วยงาน/องค์กร ร้อยละ 64.86 เห็นว่ ทำให้ความเป็นอยู่ดีขึ้น ส่วนที่เหลือเห็นว่ ไม่ส่งผลใด ๆ ต่อการดำรงชีพ เพราะเงินช่วยเหลือหรือสิ่งอื่น ๆ จากโครงการต่าง ๆ ที่ครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางได้รับไม่ได้มีมูลค่าหรือจำนวนมากเพียงพอที่จะสามารถลดผลกระทบเชิงลบที่เกิดขึ้น และทำให้ความเป็นอยู่ของครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางดีขึ้นอย่างเห็นได้ชัด อย่างไรก็ตามแม้โครงการต่าง ๆ สามารถส่งผลให้ครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางมีรายได้สูงขึ้นหรือความเป็นอยู่ดีขึ้น แต่สำหรับบางครัวเรือนรายได้ที่สำคัญส่วนหนึ่งมาจากสมาชิกในครัวเรือนที่ทำงานนอกพื้นที่ แล้วส่งเงินกลับมาให้ ทั้งนี้ครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางที่ไม่ได้รับความช่วยเหลือ อาจเนื่องจากไม่มีความประสงค์ และมีเงินทุนเพียงพอ อย่างไรก็ตามงานวิจัยของ Kaewtathip (2017, pp. 695–696) ได้รายงานว่ เกษตรกรชาวสวนยางใน 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ประสบปัญหาขาดการช่วยเหลือและดูแลจากภาครัฐในระดับมาก

2.4 กลยุทธ์ในการดำรงชีพ

ครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางมีกลยุทธ์ในการดำรงชีพโดยภาพรวมน้อยเฉลี่ยร้อยละ 21.52 เนื่องจากครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางมีทุนในการดำรงชีพโดยภาพรวมระดับน้อยดังที่ได้กล่าวไปแล้ว ทำให้เป็นข้อจำกัดต่อการกำหนดกลยุทธ์ในการดำรงชีพ

นอกจากนี้ กลยุทธ์ในดำรงชีพจะมีความแตกต่างกันตามบริบทของครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยาง รวมทั้งสภาพเศรษฐกิจและสังคมของชุมชน กลยุทธ์ในการดำรงชีพที่ครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางปฏิบัติโดยภาพรวมมากที่สุด คือ การปรับเปลี่ยนรูปแบบการบริโภคอาหาร เฉลี่ยร้อยละ 38.95 รองลงมาคือ การปรับเปลี่ยนการใช้แรงงานนอกภาคการเกษตร และการจัดการทางการเงิน เฉลี่ยร้อยละ 30.88 และ 29.66 ตามลำดับ (ตาราง 2)

รายได้ของครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางที่ได้รับนั้น นอกจากจะนำไปใช้จ่ายในครัวเรือนแล้ว ยังต้องจัดสรรไปใช้จ่ายในการผลิตยางพาราและสัตว์เศรษฐกิจอีกด้วย ดังนั้นด้วยปัญหาและข้อจำกัดที่ครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางเผชิญอยู่ รวมถึงสัดส่วนค่าใช้จ่ายในการผลิตยางพาราและสัตว์เศรษฐกิจที่ยังคงสูง ทำให้เกิดแรงกดดันทางรายได้ ซึ่งส่งผลให้ครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางต้องลดสัดส่วนค่าใช้จ่ายในการบริโภคของครัวเรือนลงด้วยวิธีการต่าง ๆ เช่น การเพิ่มการบริโภคอาหารที่ผลิตหรือจัดหาเองได้ การลดการบริโภคอาหารที่ต้องซื้อจากตลาด การลดค่าใช้จ่ายที่ไม่จำเป็น เพื่อลดค่าใช้จ่ายในครัวเรือน นอกจากนี้สมาชิกในครัวเรือนบางรายยังออกไปทำงานรับจ้างในภาคการเกษตร เช่น รับจ้างกรีดยางพารา และนอกภาคการเกษตร เช่น ทำงานรับจ้างในหมู่บ้านและในเมือง เพื่อเพิ่มรายได้ของครัวเรือน ทั้งนี้สมาชิกในครัวเรือนที่เข้ามาทำงานในเมือง นอกจากมีสาเหตุมาจากแรงผลักดันทางเศรษฐกิจแล้ว อีกส่วนหนึ่งเกิดจากความปรารถนาในชีวิตสมัยใหม่ในเมืองและการเข้าถึงวัฒนธรรมบริโภคนิยม

จากข้อมูลดังกล่าว สะท้อนให้เห็นถึงการกระจายแหล่งรายได้ของครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยาง กล่าวคือ ครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางไม่พึ่งพารายได้จากภาคการเกษตรเพียงอย่างเดียว แต่มีการทำงานนอกภาคการเกษตรควบคู่กันไปด้วย หรืออยู่ในสภาพกึ่งเกษตรกร กึ่งกรรมกร เนื่องจากครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางมีที่ดินขนาดเล็กมากดังที่ได้กล่าวไปแล้ว ดังนั้นกิจกรรมนอกภาคการเกษตรจึงมีความสำคัญต่อครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยาง อีกทั้งภายใต้บริบทแวดล้อมในปัจจุบันที่เปลี่ยนแปลงไปได้ก่อให้เกิดภาพปรากฏของการใช้แรงงานอย่างเข้มข้น รวมทั้งการทำงานหนักขึ้น และบริโภคลดลง เพื่อให้สามารถดำรงชีพอยู่ได้แม้จะมีรายได้ต่ำ อย่างไรก็ตามแม้เกษตรกรชาวสวนยางบางครัวเรือนจะประกอบอาชีพทั้งในและนอกภาคการเกษตร แต่มีใช้ทุกครัวเรือนที่จะมีรายได้เพียงพอ หรือเพิ่มขึ้นตามที่ควรจะเป็น หรือมีฐานะทางเศรษฐกิจที่ดีขึ้นเสมอไป บางครัวเรือนมีหนี้สินต่อเมืองและยากที่จะหลุดพ้น ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่า ปัญหาความยากจนยังเป็นปัญหาสำคัญที่พบในพื้นที่วิจัย

ครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางส่วนใหญ่มีการประหยัดค่าใช้จ่ายในครัวเรือน (ร้อยละ 92.98) และเพิ่มการบริโภคอาหารที่สามารถจัดหา/เก็บเกี่ยวจากแหล่งอาหารตามธรรมชาติในหมู่บ้าน (ร้อยละ 80.70) ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดที่ว่าด้วยการดำรงชีพอย่างยั่งยืนที่กล่าวว่า ทุนในการดำรงชีพมีผลต่อการเลือกกลยุทธ์ในการดำรงชีพ เนื่องจากครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางมีทุนการเงินในระดับน้อย และทุนธรรมชาติเป็นทุนในการดำรงชีพประเภทเดียวที่ครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางมีในระดับปานกลาง เป็นที่น่าสังเกตว่า มีครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางร้อยละ 3.51 ที่ซื้ออาหารจากตลาด/ซูเปอร์มาร์เก็ตเพิ่มขึ้น ทั้งนี้เพราะสถานที่ดังกล่าวมีอาหารที่หลากหลายตามความต้องการ อีกทั้งครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางมีความสะดวกกว่า และการเข้าถึงไม่ต้องใช้องค์ความรู้ หรือภูมิปัญญา หรือการจัดการเหมือนกับการผลิตเอง แต่ต้องจ่ายเงินซื้อเพื่อให้ได้มาซึ่งอาหารตามที่ต้องการ

ตาราง 2 กลยุทธ์ในการดำรงชีพของครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางในพื้นที่วิจัย

กลยุทธ์ในการดำรงชีพ	จำนวน	ร้อยละ
1. การปรับเปลี่ยนรูปแบบการบริโภคอาหาร		38.95
1.1 การเพิ่มการบริโภคอาหารที่สามารถจัดหา/เก็บเกี่ยวจากแหล่งอาหารตามธรรมชาติ ในหมู่บ้าน	46	80.70
1.2 การลดการบริโภคอาหารประเภทเนื้อที่ซื้อจากตลาด/ซูเปอร์มาร์เก็ต	32	56.14
1.3 การเพิ่มการบริโภคอาหารจากแหล่งอาหารที่ผลิตเอง (ข้าว ผัก และสัตว์)	28	49.12
1.4 การลดปริมาณการบริโภคอาหารของสมาชิกในครัวเรือน	3	5.26
1.5 การซื้ออาหารจากตลาด/ซูเปอร์มาร์เก็ตเพิ่มขึ้น	2	3.51

ตาราง 2 (ต่อ)

กลยุทธ์ในการดำรงชีพ	จำนวน	ร้อยละ
2. การปรับเปลี่ยนการใช้แรงงานนอกภาคการเกษตร		30.88
2.1 การทำงานรับจ้างในหมู่บ้าน	33	57.89
2.2 การออกไปทำงานรับจ้างในเมือง (ไปอยู่ในเมือง/ ต่างจังหวัด)	27	47.37
2.3 การออกไปทำงานโรงงานในหมู่บ้าน/ตำบล	16	28.07
2.4 การเพิ่มงานนอกภาคการเกษตรในครัวเรือน เช่น ค้าขาย เปิดร้านอาหาร	12	21.05
2.5 การทำงานเป็นลูกจ้างชั่วคราวของหน่วยงานภาครัฐ	0	0.00
3. การจัดการทางการเงิน		29.66
3.1 การประหยัดค่าใช้จ่ายในครัวเรือน	53	92.98
3.2 การนำเงินออมมาใช้จ่าย	46	80.70
3.3 การปรับแผนการชำระหนี้	22	38.60
3.4 การลดค่าใช้จ่ายที่ไม่จำเป็น (ลดการซื้อสินค้าฟุ่มเฟือย)	19	33.33
3.5 การกู้เงินจากแหล่งเงินกู้ในชุมชน เช่น กลุ่มออมทรัพย์ สหกรณ์การเกษตร	18	31.58
3.6 การกู้เงินจากแหล่งเงินกู้นอกระบบ	14	24.56
3.7 การเล่นแชร์	9	15.79
3.8 การขายสินทรัพย์ในครัวเรือน เช่น ที่ดิน รถยนต์	3	5.26
3.9 การกู้เงินจากแหล่งเงินกู้นอกชุมชน เช่น ธนาคาร พาณิชย์	1	1.75
3.10 การจำหน่ายสินทรัพย์ในครัวเรือน เช่น ทองคำ รถยนต์	1	1.75
3.11 การรับเงินโอนจากบุตรเพิ่มขึ้น	0	0.00

ตาราง 2 (ต่อ)

กลยุทธ์ในการดำรงชีพ	จำนวน	ร้อยละ
4. การปรับตัวด้านสังคม		28.65
4.1 การเข้าร่วมกิจกรรมทางสังคมและศาสนาเพิ่มขึ้น	32	56.14
4.2 การรับความช่วยเหลือ (เงินและอาหาร) จากเครือข่ายและเพื่อนบ้านเพิ่มขึ้น	14	24.56
4.3 การเข้าร่วมกลุ่มทางสังคมที่เกี่ยวข้องกับการแปรรูปและการเงินเพิ่มขึ้น	3	5.26
5. การเพิ่มความหลากหลายในการผลิตทางการเกษตร		26.32
5.1 การเพิ่มความหลากหลายของกิจกรรมการผลิตในสวนยางพารา (ร่วมในแปลง)	22	38.60
5.2 การเพิ่มความหลากหลายของกิจกรรมการผลิตในฟาร์ม (แยกแปลง)	8	14.04
6. การขอรับการสนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐและเอกชน		23.25
6.1 การขอรับการสนับสนุนปัจจัยการผลิต เช่น ปุ๋ย เมล็ดพันธุ์ พันธุ์พืช	24	42.11
6.2 การขอรับเงินเยียวยาจากหน่วยงานภาครัฐ	18	31.58
6.3 การขอรับการชดเชยรายได้จากหน่วยงานภาครัฐ เช่น กยท.	9	15.79
6.4 การเข้าร่วมหรือรับการส่งเสริมอาชีพ/ฝึกอาชีพจากหน่วยงานภาครัฐเพิ่มขึ้น	2	3.51

ตาราง 2 (ต่อ)

กลยุทธ์ในการดำรงชีพ	จำนวน	ร้อยละ
7. การปรับตัวด้านการตลาด		17.54
7.1 การร่วมมือ/เชื่อมโยงทางการตลาดกับพ่อค้า/ ผู้ประกอบการนอกพื้นที่มากขึ้น	18	31.58
7.2 การเข้าร่วมกลุ่มเกษตรกร/สหกรณ์เพื่อเป้าหมาย ทางการตลาดมากขึ้น	17	29.82
7.3 การขายผลผลิตผ่านกลุ่มเกษตรกร/สหกรณ์มากขึ้น	3	5.26
7.4 การแปรรูปเพื่อสร้างมูลค่าเพิ่มให้กับผลผลิต ทางการเกษตรมากขึ้น	2	3.51
8. การปรับเปลี่ยนการใช้แรงงานในภาคการเกษตร		17.25
8.1 การจ้างแรงงานกรีดยางพาราในหมู่บ้าน/ตำบล ใกล้เคียงเพิ่มขึ้น	30	52.63
8.2 การรับจ้างทำงานในภาคการเกษตรเพิ่มขึ้น เช่น รับจ้างในกิจกรรมการปลูก รับจ้างตัดหญ้า	16	28.07
8.3 การออกไปรับจ้างกรีดยางพาราในต่างอำเภอ (ภายในจังหวัด)	9	15.79
8.4 การออกหาของป่า (เก็บผลผลิตจากป่า สัตว์)	4	7.02
8.5 การออกไปรับจ้างกรีดยางพาราในต่างจังหวัด	0	0.00
8.6 การออกไปทำประมง	0	0.00
9. การขยายปริมาณการผลิตทางการเกษตร		14.03
9.1 การเลี้ยงสัตว์เศรษฐกิจ/เพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ เศรษฐกิจ	14	24.56
9.2 การขยายพื้นที่ปลูกพืชเศรษฐกิจชนิดอื่น	7	12.28
9.3 การขยายพื้นที่ปลูกยางพารา	3	5.26

ตาราง 2 (ต่อ)

กลยุทธ์ในการดำรงชีพ	จำนวน	ร้อยละ
10. การเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตยางพารา		13.33
10.1 การเพิ่มปริมาณการใส่ปุ๋ยเคมี	22	38.60
10.2 การใช้แรงงานกรีดยางพาราที่มีฝีมือร่วมกับระบบกรีดยางพาราที่มีความถี่ต่ำ	9	15.79
10.3 การเปลี่ยนไปปลูกพืช (พืชยืนต้น/ผัก) ที่ให้ผลผลิตสูง	4	7.02
10.4 การเพิ่มความถี่ในการกำจัดวัชพืช	3	5.26
10.5 การเปลี่ยนไปใช้พันธุ์ยางพาราที่ให้ผลผลิตสูงเมื่อปลูกทดแทน	0	0.00
11. การปรับเปลี่ยนเทคโนโลยีการผลิตยางพารา		10.53
11.1 การปรับเปลี่ยนจากการผลิตน้ำยางสดเป็นยางก้อนถ้วย	18	31.58
11.2 การลดจำนวนวันกรีดยางพารา	13	22.81
11.3 การเพิ่มจำนวนวันกรีดยางพารา	11	19.30
11.4 การเปลี่ยนสัญญาจ้างกรีดยางพารา	7	12.28
11.5 การโค่นต้นยางพาราเพื่อขายไม้ยาง	3	5.26
11.6 การปรับเปลี่ยนจากการผลิตยางแผ่นดิบเป็นยางก้อนถ้วย	3	5.26
11.7 การโค่นต้นยางพาราเพื่อใช้ที่ดินทำประโยชน์อย่างอื่น	3	5.26
11.8 การปรับเปลี่ยนจากแรงงานจ้างเป็นแรงงานครัวเรือน	2	3.51
11.9 การปรับเปลี่ยนจากการผลิตยางแผ่นดิบเป็นน้ำยางสด	0	0.00
11.10 การหยุดกรีดยางพาราในบางช่วงเวลา	0	0.00

ตาราง 2 (ต่อ)

กลยุทธ์ในการดำรงชีพ	จำนวน	ร้อยละ
12. การลดต้นทุนการผลิตยางพารา		7.89
12.1 การปรับเปลี่ยนวิธีการกำจัดวัชพืชจากการใช้สารเคมีเป็นเชิงกล	32	56.14
12.2 การลดปริมาณการใช้ปุ๋ยเคมี	19	33.33
12.3 การใช้ปุ๋ยเคมีร่วมกับปุ๋ยอินทรีย์	3	5.26
12.4 การปรับเปลี่ยนวิธีการใส่ปุ๋ย	0	0.00
12.5 การลดความถี่ในการกำจัดวัชพืช	0	0.00
12.6 การรวมกลุ่มซื้อปัจจัยการผลิต	0	0.00
12.7 การผลิตปุ๋ยใช้เอง (กลุ่มทำปุ๋ย)	0	0.00
12.8 การปรับเปลี่ยนวิธีการกำจัดวัชพืชจากเชิงกลเป็นการใช้สารเคมี	0	0.00
12.9 การไม่กำจัดวัชพืชเลย	0	0.00
12.10 การใช้พันธุ์ยางพาราพื้นเมืองแทนพันธุ์ส่งเสริม	0	0.00
12.11 การไม่ใส่ปุ๋ยใด ๆ เลย	0	0.00
12.12 การใส่ปุ๋ยอินทรีย์เพียงชนิดเดียว	0	0.00

ที่มา: ผู้เขียน

แม้ในปัจจุบัน กยท. ได้ให้ความสำคัญกับระบบการผลิตยางพาราแบบผสมผสานหรือแบบหลากหลายมากขึ้น ซึ่งเห็นได้จากการปรับระเบียบว่าด้วยการสงเคราะห์ปลูกแทน โดยเกษตรกรชาวสวนยางสามารถโค่นต้นยางพาราแล้วทำระบบการผลิตยางพาราแบบผสมผสานได้ (ยางพารา 40 ต้นต่อไร่ ปลูกไม้ผล/ไม้ป่าหรือเลี้ยงสัตว์ในสวนยางพารา) (Somboonsuke & Kongmanee, 2018, p. 4) แต่พบว่าครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางให้ความสนใจน้อยมาก เห็นได้จากครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางที่มีการเพิ่มความหลากหลายของกิจกรรมการผลิตในสวนยางพาราและ/หรือในฟาร์มมีจำนวนน้อยมาก เฉลี่ยร้อยละ 26.32 ซึ่งมีสาเหตุหลัก 6 ประการ

ได้แก่ 1) นโยบายของหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้องไม่มีความชัดเจน 2) หน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้องไม่มีบทบาทนำในนโยบายส่งเสริมความหลากหลายในระบบการผลิตยางพารา 3) ในช่วงราคายางพาราสูง เช่น ในปี พ.ศ. 2554 ราคาน้ำยางสดและราคายางแผ่นดิบชั้น 3 ที่เกษตรกรขายได้เฉลี่ย 122.59 และ 124.16 บาทต่อกิโลกรัม (Agricultural Trade Promotion Division, 2017 as cited in Satsue & Phitthayaphinant, 2018, p. 72) รัฐบาลให้ความสำคัญกับโครงการขยายพื้นที่ปลูกยางพาราเป็นหลัก 4) ในช่วงราคายางพาราดตกต่ำ เช่น ในเดือนธันวาคม พ.ศ. 2557 ราคาน้ำยางสดและราคายางแผ่นดิบชั้น 3 เฉลี่ยในประเทศลดต่ำลงเหลือ 38.53 และ 43.02 บาทต่อกิโลกรัม (Department of Internal Trade, 2015 as cited in Intraskul et al., 2018, p. 818) หลังจากนั้นราคายางพาราได้ปรับลดลงอย่างต่อเนื่องจนเหลือ 44.55 และ 44.17 บาทต่อกิโลกรัมในปี พ.ศ. 2558 สำหรับในปี พ.ศ. 2559 ราคายางพาราได้ปรับเพิ่มขึ้นมาเล็กน้อยเป็น 48.06 และ 48.81 บาทต่อกิโลกรัม ตามลำดับ (Agricultural Trade Promotion Division, 2017 as cited in Satsue & Phitthayaphinant, 2018, p. 72) รัฐบาลมีนโยบายหรือมาตรการเพื่อแก้ปัญหาให้แก่เกษตรกรชาวสวนยาง โดยเน้นราคายางพาราเป็นหลัก 5) สถาบันวิจัยยางไม่มีความต่อเนื่องเกี่ยวกับงานวิจัยที่เข้าร่วมยางในมิติต่าง ๆ และ 6) ปัญหาจากตัวเกษตรกรชาวสวนยาง ซึ่งเลือกทำสวนยางพาราเชิงเดี่ยวและรอดคอยความช่วยเหลือจากหน่วยงานภาครัฐในช่วงราคายางพาราดตกต่ำ มากกว่าจะแก้ปัญหาหรือใช้กลยุทธ์ในการดำรงชีพเพื่อให้ครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางสามารถพึ่งพาตนเองได้

มีข้อสังเกตว่า ครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางมีการปฏิบัติกลยุทธ์ในการดำรงชีพด้านการเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตยางพารา ด้านการปรับเปลี่ยนเทคโนโลยีการผลิตยางพารา และด้านการลดต้นทุนการผลิตยางพาราน้อยมาก นอกจากนี้ในบางประเด็นของกลยุทธ์ในการดำรงชีพเหล่านี้ ไม่มีครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางใดปฏิบัติเลย เนื่องจากมีทุนในการดำรงชีพน้อยดังที่ได้กล่าวไปแล้ว และหน่วยงานภาครัฐเน้นการส่งเสริมการขยายพื้นที่ปลูกยางพารามากกว่าการเพิ่มผลผลิตยางพาราและการลดต้นทุนการผลิตยางพารา

2.5 ผลลัพธ์ในการดำรงชีพ

ครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางมีผลลัพธ์ในการดำรงชีพโดยภาพรวมระดับน้อย มีคะแนนเฉลี่ย 2.34 คะแนน อันเป็นผลมาจากครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางมีทุนในการดำรงชีพโดยภาพรวมและเกือบทุกประเภทระดับน้อย ซึ่งเป็นไปตามแนวคิดการดำรงชีพอย่างยั่งยืนที่กล่าวว่า ทุนในการดำรงชีพมีความสัมพันธ์ทางบวกกับ

ผลลัพธ์ในการดำรงชีพ เมื่อพิจารณาผลลัพธ์ในการดำรงชีพเป็นรายด้าน พบว่าผลลัพธ์ในการดำรงชีพทุกด้านจัดอยู่ในระดับน้อย โดยผลลัพธ์ในการดำรงชีพด้านความสัมพันธ์ทางสังคม ด้านความมั่นคงทางอาหาร เสื้อผ้าและเครื่องนุ่งห่ม และด้านทรัพยากรธรรมชาติโดยภาพรวมมีคะแนนเฉลี่ยสูงที่สุดและเท่ากัน 2.40 คะแนน (ตารางที่ 3) ขณะที่ผลลัพธ์ในการดำรงชีพด้านอื่น ๆ ได้แก่ ด้านสุขภาพ ด้านทรัพย์สิน และด้านสถานะทางการเงิน มีคะแนนเฉลี่ย 2.34, 2.26 และ 2.23 คะแนน ตามลำดับ เนื่องจากครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางต้องเผชิญกับเงื่อนไขและข้อจำกัดในการปรับตัวค่อนข้างมาก ทั้งๆ ในการดำรงชีพ แนวโน้มต่าง ๆ ตลอดจนการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างและกระบวนการ (นโยบายและปัจจัยเชิงสถาบัน) ดังที่ได้กล่าวไปแล้ว

แม้ผลลัพธ์ในการดำรงชีพด้านความสัมพันธ์ทางสังคมจะมีคะแนนเฉลี่ยสูงที่สุด แต่เกือบทุกประเด็นมีคะแนนเฉลี่ยอยู่ในระดับน้อย โดยเฉพาะความสัมพันธ์ของสมาชิกในครัวเรือน ซึ่งมีผลต่อการจัดการสวนยางพารา เพราะแรงงานครัวเรือนถือเป็นแรงงานหลักในระบบการผลิต ขณะที่ความสัมพันธ์กับพี่น้องและเครือญาติมีคะแนนเฉลี่ยอยู่ในระดับปานกลาง เพราะบางครัวเรือนมีการจ้างแรงงานเครือญาติอย่างไรก็ตามสิ่งที่น่ากังวล คือ แรงงานบุตรหลานที่ต้องการสืบทอดอาชีพการทำสวนยางพารา รวมทั้งรับการถ่ายทอดความรู้และพัฒนาทักษะจากแรงงานรุ่นพ่อ-แม่มีจำนวนน้อย อีกทั้งแรงงานบุตรหลานยังมีความรู้เกี่ยวกับการผลิตยางพาราและการจัดการสวนยางพาราน้อย อันมีสาเหตุสำคัญมาจากค่านิยมของครัวเรือนรวมถึงบุตรหลานมีเจตคติที่ไม่ดีต่ออาชีพการทำสวนยางพารา และการให้บุตรหลานได้รับการศึกษาในระดับสูง ส่งผลให้เกิดการเคลื่อนย้าย/อพยพแรงงานออกไปทำงานนอกพื้นที่มากขึ้น (Somboonsuke et al., 2015, p. 84)

นอกจากนี้ยังพบว่า ผลผลิตยางพารามีแนวโน้มลดลง ขณะที่ต้นทุนการผลิตยางพาราเพิ่มขึ้น เนื่องจากปัญหาดินเสื่อมโทรม ผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงของสภาพภูมิอากาศ และต้นยางพารามีอายุมากดังที่ได้กล่าวไปแล้ว รวมทั้งครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางไม่มีการจัดการสวนยางพาราตามที่ควรจะเป็น (ความถี่ในการใส่ปุ๋ยและกำจัดวัชพืชลดลง) อันเนื่องมาจากราคาขายพาราตกต่ำ ตลอดจนบางครัวเรือนมีการปลูกยางพาราในพื้นที่ที่ไม่เหมาะสม เช่น พื้นที่น้ำท่วมขัง พื้นที่น้ำรั่ว อันเป็นผลมาจากนโยบายส่งเสริมการขยายพื้นที่ปลูกยางพาราในช่วงที่ราคาขายพาราสูง ซึ่งส่งผลกระทบต่อผลลัพธ์ในการดำรงชีพด้านสถานะทางการเงิน อย่างไรก็ตาม ครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางยังสามารถเข้าถึงอาหารและมีอาหารสำหรับบริโภคในระดับปานกลาง

**ตาราง 3 ผลลัพธ์ในการดำรงชีพของครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยาง
ในพื้นที่วิจัย**

ผลลัพธ์ในการดำรงชีพ	คะแนนเฉลี่ย	ระดับ
1. ความสัมพันธ์ทางสังคม	2.40	น้อย
1.1 ความสัมพันธ์กับพี่น้องและเครือญาติ	2.72	ปานกลาง
1.2 ความเป็นอยู่ของครัวเรือนในปีที่ผ่านมา	2.50	น้อย
1.3 ความสัมพันธ์ของสมาชิกในครัวเรือน	2.35	น้อย
1.4 ความสัมพันธ์กับเพื่อนบ้านและคนในชุมชน	2.33	น้อย
1.5 เครือข่ายทางสังคม (การเข้าร่วมกลุ่ม/ สหกรณ์และรู้จักคนมากขึ้น)	2.09	น้อย
2. ความมั่นคงทางอาหาร เสื้อผ้าและเครื่องนุ่งห่ม	2.40	น้อย
2.1 อาหารสำหรับการบริโภคของครัวเรือนในปีที่ ผ่านมา	2.68	ปานกลาง
2.2 เสื้อผ้าและเครื่องนุ่งห่มในปีที่ผ่านมา	2.11	น้อย
3. ทรัพยากรธรรมชาติ	2.40	น้อย
3.1 ความอุดมสมบูรณ์ของดิน	2.46	น้อย
3.2 ปริมาณน้ำเพื่อทำการเกษตร	2.33	น้อย
4. สุขภาพ	2.34	น้อย
4.1 การได้รับบริการด้านสาธารณสุขของครัวเรือน	2.58	น้อย
4.2 สถานพยาบาลที่เข้ารับการรักษา	2.42	น้อย
4.3 ภาวะสุขภาพของสมาชิกในครัวเรือนปีที่ผ่านมา	2.36	น้อย
4.4 การได้รับการรักษาพยาบาล	2.01	น้อย

ตาราง 3 (ต่อ)

ผลลัพธ์ในการดำรงชีพ	คะแนนเฉลี่ย	ระดับ
5. ทรัพย์สิน	2.26	น้อย
5.1 ทรัพย์สินที่สามารถอำนวยความสะดวกต่อการผลิตและการขนส่ง รวมถึงอุปกรณ์/เครื่องใช้ไฟฟ้า	2.32	น้อย
5.2 ขนาดพื้นที่ถือครองของครัวเรือน	2.28	น้อย
5.3 ที่พักอาศัย/บ้าน	2.19	น้อย
6. สถานะทางการเงิน	2.23	น้อย
6.1 ความสามารถในการชำระหนี้ในปีที่ผ่านมา	2.62	น้อย
6.2 ความสามารถในการลงทุน (ที่ดินและเครื่องจักร/อุปกรณ์) ในปีที่ผ่านมา	2.23	น้อย
6.3 เงินออมของครัวเรือนในปีที่ผ่านมา	2.21	น้อย
6.4 หนี้สินของครัวเรือนในปีที่ผ่านมา	2.14	น้อย
6.5 รายได้รวมในปัจจุบันเมื่อเทียบกับเมื่อ 5 ปีที่แล้ว	2.11	น้อย
6.6 รายได้รวมของครัวเรือนในปีที่ผ่านมา	2.05	น้อย

ที่มา: ผู้เขียน

สรุปข้อเสนอแนะ

เกษตรกรชาวสวนยางในระบบการผลิตยางพาราและสัตว์เศรษฐกิจจำเป็นต้องมีกลยุทธ์ในการดำรงชีพที่เหมาะสมภายใต้เงื่อนไขและข้อจำกัดที่เผชิญอยู่ เพื่อรับมือกับการเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อมใน 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ และเพื่อความอยู่รอดของครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยาง การวิจัยครั้งนี้จึงมีความสำคัญ โดยได้ประยุกต์แนวคิดว่าการดำรงชีพอย่างยั่งยืนของ DFID เป็นกรอบในการวิเคราะห์การดำรงชีพของครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยาง ซึ่งมีองค์ประกอบ 5 ประการ ได้แก่ บริบทความเปราะบาง ทุนในการดำรงชีพ การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างและกระบวนการ กลยุทธ์ในการดำรงชีพ ผลลัพธ์ในการดำรงชีพ

ผลการวิจัยสรุปได้ว่า ระบบการผลิตยางพาราและสัตว์เศรษฐกิจ เช่น โค ไก่ แพะ มีวัตถุประสงค์หลักเพื่อเป็นอาชีพที่สร้างรายได้หลักให้แก่ครัวเรือน ครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางมีพื้นที่ปลูกยางพาราขนาดเล็กมาก อุทกภัยเป็นปัญหาสำคัญที่ส่งผลกระทบต่อระบบการผลิตยางพาราและสัตว์เศรษฐกิจของครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยาง แนวโน้มทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม แนวโน้มปัญหาสังคม ตลอดจนแนวโน้มราคาผลผลิตและปัจจัยการผลิต เป็นแนวโน้มสำคัญที่ส่งผลต่อการดำรงชีพของครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยาง ครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางมีทุนในการดำรงชีพเกือบทุกประเภทระดับน้อย ยกเว้นทุนธรรมชาติที่อยู่ในระดับปานกลาง หน่วยงานภาครัฐที่ให้ความช่วยเหลือครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางโดยส่วนใหญ่ในพื้นที่ เช่น กยท. ๕.ก.ส. การปรับเปลี่ยนรูปแบบการบริโภคอาหาร การปรับเปลี่ยนการใช้แรงงานนอกภาคการเกษตร และการจัดการทางการเงิน เป็นกลยุทธ์ในการดำรงชีพที่สำคัญของครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยาง ครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางมีผลลัพธ์ในการดำรงชีพทุกด้านระดับน้อย

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะทั่วไป

การวิจัยครั้งนี้มีข้อเสนอแนะต่อครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางและหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้อง เพื่อเป็นแนวทางสำหรับพัฒนาการผลิตระบบการผลิตยางพาราและสัตว์เศรษฐกิจใน 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ ดังนี้

1. ครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางควรเพิ่มความหลากหลายของกิจกรรมการผลิตทางการเกษตรด้วยการเลี้ยงสัตว์เศรษฐกิจ และ/หรือการปลูกพืชร่วมยาง/พืชแซมยาง/พืชอาหาร ซึ่งจะทำให้การร่วมจ่าย (cost sharing) เกิดขึ้น อีกทั้งยังทำให้ครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางสามารถพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจ จากการสร้างความมั่นคงทางอาหารด้วยการเลี้ยงสัตว์เศรษฐกิจและ/หรือพืชอาหารที่นำมาบริโภคได้ ส่งผลให้ค่าใช้จ่ายด้านอาหารของครัวเรือนลดลง

2. หน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้องควรมีนโยบายประกันราคายางพาราและให้เงินช่วยเหลือครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางตามความจำเป็น เช่น ในช่วงที่ราคายางพาราตกต่ำอย่างต่อเนื่องจนครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางได้รับความเดือดร้อนเป็นอย่างมาก

3. หน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้องควรส่งเสริมการเลี้ยงสัตว์เศรษฐกิจควบคู่กับการผลิตยางพารา เช่น การจัดหาปัจจัยการผลิต (ปุ๋ย สารเคมี และอาหารสัตว์)

ที่มีราคาถูก รวมถึงพื้นที่ปลูกหญ้าอาหารสัตว์ให้แก่ครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยาง เพื่อลดต้นทุนการผลิตยางพาราและสัตว์เศรษฐกิจ

4. ผลการวิจัยพบว่า ระบบการผลิตนี้มีต้นทุนมนุษย์น้อยที่สุด ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงความสำคัญของการยกระดับทุนมนุษย์ให้สูงขึ้นผ่านการจัดอบรมให้ความรู้เกี่ยวกับ 4.1) สถานการณ์การผลิตและการตลาดยางพาราและสัตว์เศรษฐกิจ เพื่อให้ครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางสามารถวางแผนการผลิตได้อย่างเหมาะสม 4.2) การเลี้ยงสัตว์เศรษฐกิจที่ถูกต้องและได้มาตรฐานตามข้อกำหนดของศาสนาอิสลาม เนื่องจากตลาดมีความต้องการสูง และมีแนวโน้มขยายตัวอย่างต่อเนื่อง 4.3) การเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตยางพารา การปรับเปลี่ยนเทคโนโลยีการผลิตยางพารา และการลดต้นทุนการผลิตยางพารา เช่น การเปลี่ยนไปใช้ยางพาราพันธุ์ RRIT 251 ซึ่งให้ผลผลิตสูงแทนยางพาราพันธุ์ RRIM 600 เมื่อปลูกทดแทน การใช้ปุ๋ยอินทรีย์ การผลิตปุ๋ยจากวัสดุเหลือใช้ทางการเกษตร การผสมแม่ปุ๋ยใช้เอง เนื่องจากครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางมีการปฏิบัติกลยุทธ์ในการดำรงชีพเหล่านั้นน้อยมาก

ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

การวิจัยในอนาคตควรทำการศึกษาการดำรงชีพของครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางภายใต้สถานการณ์โควิด-19 ใน 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ เพราะโควิด-19 เป็นประเด็นที่ประเทศต่าง ๆ ทั่วโลก รวมถึงประเทศไทยกำลังให้ความสนใจ (hot issue) อีกทั้งครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางในพื้นที่ดังกล่าวถือเป็นกลุ่มเปราะบาง เนื่องจากมีข้อจำกัดในการปรับตัวค่อนข้างมาก หรือมีต้นทุนในการปรับตัวค่อนข้างสูง ต่อสถานการณ์หรือสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไป ตลอดจนมีทุนในการดำรงชีพน้อย โดยเน้นการรวบรวมข้อมูลเชิงคุณภาพผ่านวิธีการที่หลากหลาย เช่น การสัมภาษณ์เชิงลึก การสนทนากลุ่ม การสังเกต

กิตติกรรมประกาศ

ขอขอบคุณสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ที่สนับสนุนเงินทุนสำหรับการวิจัยครั้งนี้ รวมถึงเกษตรกรชาวสวนยางทั้ง 57 ราย ที่ให้ความร่วมมือในการรวบรวมข้อมูลเป็นอย่างดี

References

- Chantararat, S., Attavanich, W., & Sa-ngimnet, B. (2018). *Microscopic view of Thailand's agriculture through the lens of farmer registration and census data*. Retrieved September 14, 2020, from <https://bit.ly/3jPyDpo> [in Thai].
- Charennjiratragul, S., Romyen, A., & Satsue, P. (2017). Development of rubber-based intercropping system in Southern Thailand: Problems and obstacles. *Kasetsart Journal of Social Sciences*, 38(2), 588–599. [in Thai].
- Data and Social Indicator Development Office, Office of the National Economic and Social Development Council. (2019). *Human achievement index 2019*. Retrieved May 27, 2020, from <https://bit.ly/3mCm5Ds> [in Thai].
- Deep South Watch Database. (2020). *Summary of incidents in Southern Thailand, August 2020*. Retrieved September 10, 2020, from <https://bit.ly/3eiffA5> [in Thai].
- Department for International Development. (1999). *Sustainable livelihoods guidance sheets*. London: Department for International Development.
- Intraskul, S., Somboonsuke, B., Thongtra, N., & Phitthayaphinant, P. (2018). Cost of para-rubber production and selling problems of para-rubber farmers in Thailand. *Kasetsart Journal of Social Sciences*, 39(3), 817–828. [in Thai].
- Jun-iad, J., Nilvises, P., Keowarn, B., & Yotakhong, S. (2014). The extension for self reliance of para rubber farmers in 3 Southern border Provinces. *Princess of Naradhiwas University Journal*, 6(2), 146–155. [in Thai].
- Junkaew, A. (2010). *Livelihoods of rubber unsmoked sheet producing households and rubber latex producing households: a case study of Namoribun Sub-District, Chulaporn District, Nakhon Si Thammarat Province* (master's thesis). Songkhla: Prince of Sonkla University. [in Thai].
- Jutaviriya, K., & Lapanun, P. (2014). Integrated agriculture: livelihood strategies of Esan farmers under globalization. *Journal of Mekong Societies*, 10(3), 25–48. [in Thai].

- Kaewtathip, W. (2017). The suffering of rubber farmers in three Southern border Provinces of Thailand. *Khon Kaen Agriculture Journal*, 45(4), 693–702. [in Thai].
- Longpichai, O., Perret, S. R., & Shivakoti, G. P. (2012). Role of livelihood capital in shaping the farming strategies and outcomes of smallholder rubber producers in Southern Thailand. *Outlook on Agriculture*, 41(2), 117–124.
- Longpichai, O., & Kongmanee, C. (2019). Rubber farmers' risk perception in Southern Thailand. *Parichart Journal, Thaksin University*, 32(2), 134–146. [in Thai].
- Masae, A. (2015). Enhancing sustainable rural livelihood through community-based development. *Journal of Social Development*, 17(1), 89–110. [in Thai].
- Ministry of Agriculture and Cooperatives. (2016). *The agricultural development plan under the twelfth national economic and social development plan (2017–2021)*. Bangkok: Ministry of Agriculture and Cooperatives. [in Thai].
- Muangkaew, T., & Shivakoti, P. G. (2005). Effect of livelihood assets on rice productivity: a case study of rice based farming in Southern Thailand. *Journal of the International Society for Southeast Asian Agricultural Sciences*, 11(2), 63–83.
- Mulha, S., Satun, T., Phuworakij, M., Tabsombat, P., & Chalermasuk, T. (2015). Strategies used by residents of agricultural households in Bankhamphai, Muang District, Kalasin Province to maintain their livelihoods. *Prae-wa Kalasin Journal of Kalasin University*, 2(1), 80–111. [in Thai].
- Narongchai, W., & Chumnanmak, R. (2019). Livelihood capital of urban farmer households in Kranuan District, Khon Kaen Province. *Journal of Liberal Arts, Prince of Songkla University*, 11(1), 179–203. [in Thai].
- National Accounts Office, Office of the National Economic and Social Development Council. (2020). *Gross regional and provincial product chain volume measures 2018 edition*. Retrieved September 10, 2020, from <https://bit.ly/389nuNI> [in Thai].

- National Statistical Office. (2020a). *Head count index (expenditure) by region and Province: 2009–2018*. Retrieved September 10, 2020, from <http://statbbi.nso.go.th/staticreport/page/sector/th/08.aspx> [in Thai].
- National Statistical Office. (2020b). *Average monthly income per household by region and Province: 2009–2019*. Retrieved September 14, 2020, from <http://statbbi.nso.go.th/staticreport/page/sector/th/08.aspx> [in Thai].
- National Statistical Office. (2020c). *Average debt per household by purpose of borrowing and Province: 2009–2019*. Retrieved September 14, 2020, from <http://statbbi.nso.go.th/staticreport/page/sector/th/08.aspx> [in Thai].
- Office of Agricultural Economics. (2020). *Agricultural statistics of Thailand 2019*. Retrieved June 18, 2020, from <https://bit.ly/2TGCKcK> [in Thai].
- Ongiem, A., & Vichitvejpaisal, P. (2018). Validation of the tests. *Thai Journal of Anesthesiology*, 44(1), 36–42. [in Thai].
- Ongwuttiwat, S. (2019). Linguistics strategies for responding to admonish in Thai and native speakers' motivational concerns. *Humanity and Social Science Journal, Ubon Ratchthani University*, 10(2), 234–252. [in Thai].
- Palee, J., & Anantanathon, A. (2020). The security–approach for enhancing agriculturalist surviving in industrial area of Thailand. *Journal of Local Governance and Innovation*, 4(1), 199–216. [in Thai].
- Pensuk, A., & Shresthra, R. P. (2008). Effect of paddy area conversion to rubber plantation on rural livelihoods: a case study of Phatthalung watershed, Southern Thailand. *GMSARN International Journal*, 2(4), 185–190.
- Ratanon, N., & Masae, A. (2015). Community learning process in selecting livelihood strategy towards sustainability livelihoods: a case of Ban Jaidee. *Journal of the Association of Researchers*, 20(3), 157–170. [in Thai].
- Saengloetuthai, J. (2017). Quality of research instrument. *Journal of Research and Curriculum Development*, 7(1), 1–15. [in Thai].

- Satsue, P., & Phitthayaphinant, P. (2018). Factors related to change in quality of life of para-rubber farmers from low para-rubber prices problem in Srinakharin District, Phatthalung Province. *Journal of Humanities and Social Sciences, Mahasarakham University, 37*(3), 71–84. [in Thai].
- Somboonsuke, B., Dhammasaccakarn, W., Cherdchom, P., Longpichai, O., & Phitthayaphinant, P. (2015). Potential, capacity and development of hired labor in smallholding rubber production system: lesson learned from traditional rubber area, Songkhla Province. *Kasetsart Journal of Social Sciences, 36*(1), 74–87. [in Thai].
- Somboonsuke, B., & Kongmanee, C. (2018). Causes of problems in driving diversify production systems in rubber plantations: roots of problems and alternatives of rubber farmers under declining rubber prices. *Journal of Business Administration and Social Sciences Ramkhamhaeng University, 1*(3), 1–16. [in Thai].
- Sriboonruang, K. (2014). Livelihood strategies of Esan farmers in agri-food and agro-fuel business context. *Walailak Journal of Social Sciences, 7*(1), 51–93. [in Thai].
- Suphajaroenkool, A., Parinyasutinun, U., Laeheem, K., & Somboonsuke, B. (2019). Rubber fund cooperatives: livelihood strategy of rubber planters under the situation of rubber's price fluctuation case study of Baan Wang Pa, Thung Tam Sao, Hat Yai, Songkhla. *Humanities and Social Sciences Journal, Ubon Ratchathani Rajabhat University, 10*(2), 248–258. [in Thai].
- Tanangsnakool, C., & Sutthinarakorn, W. (2016). Solutions to a career stability of rubber plantation's farmers. *Kasetsart Educational Review, 31*(1), 57–62. [in Thai].
- Thongpan, S., & Nuengchamngong, N. (2019). "From paddy field to rubber plantation": change in livelihood and food security of farmer households in Mekong river area, Bueng Kan Province. *Humanity and Social Science Journal, Ubon Ratchthani University, 10*(1), 10–41. [in Thai].

Viswanathan, P. K. (2008). Emerging smallholder rubber farming systems in India and Thailand: a comparative economic analysis. *Asian Journal of Agriculture and Development*, 5(2), 1–19.

5th Coordination Operation Center, Internal Security Operations Command. (2020). *Strategy for the development of southern border Provinces 2020–2022*. Retrieved May 27, 2020, from <https://bit.ly/35Y29nZ> [in Thai].